

Κύπρος 1974: Στρατηγική Αξιολόγηση και Στρατιωτική Στρατηγική

Παναγιώτης Γκαρτζονίκας

ΣΥΝΟΨΗ

Το Κυπριακό είναι από τα ζητήματα που απασχολεί την Ελλάδα από το 1955, αποτελώντας έκτοτε ένα από τα κύρια σημεία αντιπαράθεσης με την Τουρκία. Η Ελλάδα αρχικά θεωρούσε πως θα έλυne το ζήτημα με διπλωματικά μέσα και δεν χάραξε ποτέ μακροχρόνια στρατηγική. Σε όλες τις κρίσεις στη συνέχεια, εκείνες του 1964, του 1967 και του 1974, η Ελλάδα δίστασε ή φάνηκε απρόθυμη να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο. Ιδιαίτερα το 1974, η δικτατορία ανέτρεψε με πραξικόπημα τον Μακάριο χωρίς σοβαρή στρατηγική αξιολόγηση και με μηδενική επίγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος. Η εν συνεχεία εισβολή των Τούρκων αιφνιδίασε την Ελλάδα σε όλα τα επίπεδα, χωρίς στρατηγική και χωρίς σχέδιο ενεργείας. Από τις 20 Ιουλίου μέχρι τις 16 Αυγούστου 1974 η Τουρκία διεξήγαγε επιχειρήσεις στην Κύπρο και η Ελλάδα παρακολουθούσε, ανίκανη να αντιδράσει, φοβούμενη πόλεμο με την Τουρκία. Κάποια από τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν τότε, δεν έχουν ακόμη επιλυθεί.

Λέξεις κλειδιά : Κύπρος, 1974, στρατηγική αξιολόγηση, στρατιωτική στρατηγική, τουρκική εισβολή

Εισαγωγή

Τα τραγικά γεγονότα της Κύπρου το 1974, οπότε οι Τούρκοι κατέλαβαν το 36% του νησιού, έχουν αφήσει ανεξίτηλο στίγμα στον Ελληνισμό, για δύο κυρίως λόγους. Κατά πρώτον για πρώτη φορά μετά το 1922 ο Ελληνισμός απώλεσε εθνικό έδαφος και ό,τι κερδίζεται στο πεδίο της μάχης δύσκολα επιστρέφεται με διαπραγματεύσεις. Κατά δεύτερον, οι Έλληνες αισθάνθηκαν ότι έχασαν χωρίς στην ουσία να έχουν αγωνισθεί όπως θα έπρεπε και όπως θα ήθελαν. Κάτι τέτοιο, μαζί με όσα επακολούθησαν μετά το 1974, έχει οδηγήσει σε μια αίσθηση αδυναμίας απέναντι στην Τουρκία. Μολαταύτα, οι αιτίες που προκάλεσαν την ήττα το 1974 δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς μέχρι σήμερα, αφενός μεν επειδή ο παρελθών χρόνος δεν είναι επαρκής για σοβαρή ιστορική σε βάθος έρευνα, αφετέρου δε, διότι στο δημόσιο λόγο

Για παραπομπή στο άρθρο : Παναγιώτης Γκαρτζονίκας, 'Κύπρος 1974: Στρατηγική Αξιολόγηση και Στρατιωτική Στρατηγική' ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ, Τ. 2, (Χειμώνας 2018), 23-64.

τα γεγονότα του 1974 σκεπάσθηκαν με μια ομίχλη συνωμοσιολογίας. Σύμφωνα με τη μυθολογία που επικράτησε, η αλήθεια βρίσκεται σε ένα μυστηριώδη “φάκελο”, του οποίου οι ένοχοι δεν επιτρέπουν το άνοιγμα. Και βέβαια οι θεωρίες συνωμοσίας για τις δολοπλοκίες των Μεγάλων Δυνάμεων, παρέχουν απλοϊκές και βολικές εξηγήσεις. Η επιτόλαιη όμως ή σκόπιμη επίκλησή τους οδηγεί σε μοιρολατρική αντιμετώπιση των γεγονότων και δικαιολογεί την ανεπάρκεια της πολιτικής ηγεσίας να διαγνώσει το διεθνές περιβάλλον, τις προθέσεις και τις επιδιώξεις των ξένων δυνάμεων.¹

Τέλος είναι γεγονός ότι, όχι μόνον για το 1974 αλλά και για τις προηγούμενες ιστορικές περιόδους της νεώτερης ιστορίας μας, απουσιάζουν εν πολλοίς οι αναλύσεις, τα συνθετικά έργα χωρίς απλή παράθεση και κριτική των γεγονότων. Η έλλειψη οφείλεται στο γεγονός ότι η στρατηγική ανάλυση είναι σχετικά πρόσφατη στη χώρα μας και ταυτόχρονα η στρατιωτική ιστορία ως επιστημονικό πεδίο δεν έχει βρει τη θέση της στην ακαδημαϊκή έρευνα.²

Η Κύπρος κατέχει κεντρική θέση στη συμβολή της παγκόσμιας νήσου (Ευρασίας) με την Αφρική, και σε μικρή απόσταση τόσο από την Ασία όσο και από την Αφρική. Η Κύπρος βρίσκεται πάνω σε έναν άξονα όπου τέμνονται οι μεγάλες θαλάσσιες αρτηρίες, μεταξύ των Στενών του Ελλησπόντου που χωρίζουν την Ευρώπη από την Ασία και της Διώρυγας του Σουέζ, η οποία χωρίζει την Ασία από την Αφρική. Δικαίως έχει χαρακτηριστεί ως ‘αβύθιστο αεροπλανοφόρο’, καθότι ελέγχει τις περιοχές της Μέσης Ανατολής, του Περσικού Κόλπου και της Κασπίας, όπως επίσης τις θαλάσσιες αρτηρίες του Αden και του Hormuz, οι οποίες συνδέουν την Ασία με την Αφρική. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την ανακάλυψη μεγάλων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η στρατηγική σημασία της Κύπρου έχει αναβαθμισθεί. Λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας, οι εκάστοτε μεγάλες δυνάμεις επιχείρησαν να ασκήσουν την επιρροή τους επάνω στο νησί. Και σήμερα επωφελούνται από τη θέση της περισσότερο χώρες όπως η Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες παρά η Κύπρος και η Ελλάδα.³

¹ Επισήμανση του Χαράλαμπου Χααραλαμπόπουλου, *Περιμένοντας τον Αττίλα*, (Αθήνα: Εστία, 1992), 246.

² Το τονίζει και ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου στο ‘Αδυναμίες της Ελληνικής Ανάλυσης: Το Ζήτημα της Κυπριακής Κρίσης και της Τουρκικής Εισβολής, Ιούλιος-Αύγουστος 1974’, στο Πέτρος Παπαπολυβίου, Άγγελος Συρίγος και Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας Θέση στον Κόσμο* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2013), 337-8.

³ Η στρατηγική σπουδαιότητα της Κύπρου περιγράφεται πληρέστερα στο Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), 274-8. Επιπλέον και στα Brendan O'Malley και Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I.B.Tauris, (London: I.B.Tauris, 1999), 1-7, James Leigh and Predrag Vukovic, ‘A Geopolitics of Cyprus’, *The Middle East Review of International Affairs Journal*, Vol 15, No 04 (December 2011), Francis Henn, ‘Cyprus: The Geo-strategic Dimension,’ *Contemporary Review*, Vol. 1, No. 1 (Summer 2007), 175-81 και Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, ‘Η Γεωπολιτική Υπεραξία της Κύπρου Η Σημερινή Συγκυρία και οι Προοπτικές Επίλυσης του Κυπριακού’, *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*, Issue 43, 05-12-2015.

Η Τουρκία ενδιαφέρεται για την Κύπρο λόγω της τουρκοκυπριακής μειονότητας στο νησί. Όμως η γεωστρατηγική σημασία της Κύπρου είναι ζωτικής αξίας για τα συμφέροντα της Τουρκίας, εκτεινόμενη πολύ πέραν της προστασίας του τουρκοκυπριακού πληθυσμού. Όπως το έχουν επιτυχημένα διατυπώσει πρώτα ο καθηγητής Ferenc Vali και ακολούθως ο Ahmet Davutoglu, 'ακόμη και αν δεν υπήρχε ούτε ένας μουσουλμάνος Τούρκος εκεί, η Τουρκία θα όφειλε να διατηρεί ένα κυπριακό ζήτημα. Καμία χώρα δεν μπορεί να μείνει αδιάφορη για ένα τέτοιο νησί που βρίσκεται στην καρδιά του ζωτικού της χώρου'.⁴

Η στρατηγική σπουδαιότητα της Κύπρου για την Τουρκία έχει δύο διαστάσεις, αμυντική και επιθετική. Την αμυντική διάσταση εξέφρασε ήδη από το 1955 ο υπουργός εξωτερικών Fatin Rustu Zorlu, κατά τον οποίο 'από στρατιωτικής πλευράς, η κυριαρχούσα δύναμη στο νησί της Κύπρου θα είναι σε θέση να ελέγχει τα λιμάνια της Τουρκίας. Αν αυτή η κυριαρχούσα δύναμη συμπίπτει με εκείνη που ελέγχει τα νησιά δυτικά της Τουρκίας (του Αιγαίου), τότε θα έχει στην ουσία περικυκλώσει την Τουρκία'.⁵ Ο υπουργός Οικονομικών Deniz Baikal, στη σύσκεψη του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας μετά το πραξικόπημα στην Κύπρο στις 15 Ιουλίου 1974, δήλωσε ότι 'αυτό που μας ανησυχεί είναι ότι με το πραξικόπημα, η Ελλάδα θα μας κυκλώσει από τον νότο και όχι ότι ανέλαβε την αρχή ο Σαμψών'. Ο δε πρωθυπουργός Bulent Ecevit στην ίδια σύσκεψη, στην οποία και ελήφθη η απόφαση για την επέμβαση στην Κύπρο, επέμενε ότι 'η κεντρική και η νοτιοανατολική Τουρκία θα ήταν εκτεθειμένες στην ακτίνα δράσεως της ελληνικής αεροπορίας. Δεν τον απασχολούσε η προσωπικότητα του Σαμψών ή η επαναφορά του Μακαρίου. Αν η Τουρκία δεν αντιδρούσε τώρα, η Κύπρος στο μέλλον θα μπορούσε να αποτελέσει μεγάλο κίνδυνο'.⁶ Η δεύτερη διάσταση, η επιθετική, έχει προκύψει τις τελευταίες δεκαετίες με την αύξηση της ισχύος της Τουρκίας. Η Τουρκία φιλοδοξεί να καταστεί περιφερειακή δύναμη και έχει εκπονήσει προς τούτο μία επιθετική ναυτική στρατηγική. Στο πλαίσιο αυτό, η Κύπρος έχει ιδιαίτερη σημασία, σχετιζόμενη με τη θαλάσσια περιοχή που περικλείεται από τους άξονες: Κασπία - Εύξεινος Πόντος - Ελλήσποντος, Αιγαίο - Ανατολική Μεσόγειος - Σουέζ - Περσικός Κόλπος.⁷

Η Κύπρος αποτελεί σημαντικό κομμάτι του Ελληνισμού, κάτι που με τον πιο εύστοχο ίσως λυρικό τρόπο έθεσε ο Γιώργος Σεφέρης σε επιστολή του στον Γιώργο Θεοδοκιά: 'Υπάρχουν σε μια γωνιά της γης 400 χιλιάδες ψυχές από την καλύτερη, την πιο ατόφια Ρωμιοσύνη, που προσπαθούν να τις αποκόψουν από τις πραγματικές τους

⁴ Ferenc Vali, *Bridge across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1971), 242 και Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 279.

⁵ Isil Kazan, 'Cyprus and the Eastern Mediterranean, Seen from Turkey' στο Thomas Diez (ed.), *Modern Conflict for a Post-modern Union: EU and the Cyprus Conflict*, (Manchester: Manchester University Press, 2002), 58. Βλ. επίσης και John Sitalides, 'The Modern Geopolitics of the Cyprus Question', *Mediterranean Quarterly* Vol. 25, No 1, (Winter 2014), 82-3 και Henn, "Cyprus: The Geo-strategic Dimension", 175-77.

⁶ Mehmet Ali Birand, *Απόφαση - Απόβαση*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ιωάννης Φλώρος, 1984), 28 και 31.

⁷ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 280-81.

ρίζες και να τις κάνουν λουλούδια θερμοκηπίου'.⁸ Πέραν αυτού, η Κύπρος έχει σπουδαία στρατηγική αξία για την Ελλάδα, για δύο λόγους. Ο πρώτος οφείλεται στη θέση και την εγγύτητά της προς την Τουρκία, όντας αυτός που φοβάται η γειτονική χώρα: αν η Ελλάδα ήλεγχε την Κύπρο, θα ήταν σε θέση να προσβάλει το "μαλακό υπογάστριο" της Τουρκίας και να θέσει σχεδόν όλη την τουρκική επικράτεια εντός της εμβελείας των αεροσκαφών ή των πυραύλων της. Κάτι τέτοιο θα προσέδιδε ένα σημαντικό πλεονέκτημα στην Ελλάδα, κατάσταση που η Τουρκία μέχρι τώρα έχει καταφέρει να αποτρέψει.⁹ Ο δεύτερος λόγος συνδέεται με την ευρύτερη γεωστρατηγική αξία της Κύπρου. Τυχόν έλεγχος του νησιού από την Ελλάδα, θα της επέτρεπε να αυξήσει όχι μόνο το γόητρό της, αλλά και τη διαπραγματευτική της ισχύ στη διεθνή κοινότητα. Κάτι τέτοιο θα αναβάθμιζε τη θέση της Ελλάδας στις σχέσεις της με τους συμμάχους στο NATO και τους εταίρους της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και θα αύξανε τη γεωστρατηγική της αξία έναντι της Τουρκίας.¹⁰ Ωστόσο, οι δύο παραπάνω λόγοι οι σχετικοί με τη στρατηγική αξία της Κύπρου, συνήθως απουσιάζουν από τον δημόσιο λόγο στην Ελλάδα και δεν αποτέλεσαν μέρος της εθνικής πολιτικής.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να αναλύσει, χωρίς γεγονοτολογική παράθεση, την ανώτατη διεύθυνση του πολέμου και της κρίσης στην Κύπρο το 1974. Η ανώτατη διεύθυνση αφορά τον χώρο όπου τέμνονται οι πολιτικές και οι στρατιωτικές αρμοδιότητες. Εδώ θα αναλυθούν η στρατηγική αξιολόγηση προ της εισβολής και η στρατιωτική στρατηγική που ακολουθήθηκε μετά την εισβολή. Μετά την εισαγωγή, στο δεύτερο τμήμα το άρθρο επιχειρεί να αντλήσει από τις σύγχρονες θεωρητικές συζητήσεις που πραγματοποιούνται στο πεδίο των στρατηγικών σπουδών και ιδιαίτερα τις πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις, τη στρατηγική αξιολόγηση και τη σύνδεση μεταξύ τους. Στο τρίτο μέρος αναλύεται συνοπτικά η χρήση της στρατιωτικής ισχύος στις κρίσεις του Κυπριακού το 1964 και το 1967. Στο τέταρτο μέρος αναπτύσσεται η στρατηγική αξιολόγηση πριν την έναρξη της τουρκικής εισβολής, στις 20 Ιουλίου 1974, χρησιμοποιώντας τα εργαλεία που αναλύθηκαν στο δεύτερο τμήμα. Στο πέμπτο μέρος αναλύεται η ελληνική στρατιωτική στρατηγική κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στην Κύπρο, τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1974. Στα συμπεράσματα τέλος, επιχειρείται μία συνολική αποτίμηση των ενεργειών της ελληνικής πλευράς, φθάνοντας μέχρι σήμερα. Το άρθρο επικεντρώνεται στις ενέργειες της ελληνικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας και παρεμπιπτόντως μόνον στις ενέργειες άλλων χωρών. Για μια συγκριτική οπτική χρησιμοποιείται συχνά

⁸ Γ. Π. Σαββίδης (επιμ.), *Αλληλογραφία: Γιώργος Θεοτοκάς και Γιώργος Σεφέρης. 1930-1966*, (Αθήνα: Ερμής, 1981), 156-57.

⁹ Για τη γεωγραφία Ελλάδας και Τουρκίας και τη γεωστρατηγική των δύο χωρών, βλ. τη συζήτηση στο Παναγιώτης Γκαρτζονίκας, 'Η Εθνική Ισχύς και το Πρώτο Πλήγμα από τον Μεταξά στον Κονδύλη' *ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ*, Τ. 1, (Φθινόπωρο 2017), 68-71.

¹⁰ Yannis Stivachtis, "Greece and the Eastern Mediterranean Region: Security Considerations, the Cyprus Imperative, and the EU Option," στο Thomas Diez (ed.), *Modern Conflict for a Post-modern Union: EU and the Cyprus Conflict*, (Manchester: Manchester University Press, 2002), 34-53.

ο αργεντινοβρετανικός πόλεμος του 1982 για τα νησιά Falklands, επειδή παρέχει χρήσιμες αναλογίες.

Οι Πολιτικοστρατιωτικές Σχέσεις και η Στρατηγική Αξιολόγηση

Οι Πολιτικοστρατιωτικές Σχέσεις

Η επικρατούσα άποψη σήμερα είναι ότι οι πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις διαθέτουν τρεις διαστάσεις. Αυτές είναι ο δημοκρατικός πολιτικός έλεγχος των ενόπλων δυνάμεων, η επιχειρησιακή τους αποτελεσματικότητα στην εκτέλεση της αποστολής τους και η αποδοτική χρησιμοποίηση των πόρων που τούς διατίθενται.¹¹ Από τις τρεις αυτές πτυχές, εκείνη που έχει εξετασθεί κατά κόρον στη διεθνή βιβλιογραφία είναι μόνο η πρώτη.¹² Και για την Ελλάδα επίσης, υπάρχει πλήθος έργων για την απόκλιση του στρατού από καθαυτό το έργο του, τις επεμβάσεις του δηλαδή στην πολιτική, ενώ απουσιάζουν έργα για το κατά πόσον εκτέλεσε επαρκώς την αποστολή του.¹³

Για την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα των ενόπλων δυνάμεων, υποστηρίζεται ότι ένας σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στην απόδοσή τους είναι οι πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις.¹⁴ Ίσως τη μεγαλύτερη επιρροή στο θέμα αυτό έχει ασκήσει, ακόμη μέχρι και σήμερα ο Samuel Huntington, με το διάσημο βιβλίο του *The Soldier and the State*. Ο Huntington υποστήριξε ότι ο πλήρης διαχωρισμός της πολιτικής και της στρατιωτικής σφαίρας είναι ζωτικής σημασίας τόσο για τον πολιτικό έλεγχο, όσο και για την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα. Η απομόνωση του στρατού από την πολιτική ισχυρίσθηκε πως είναι ο μόνος τρόπος για να ενδυναμωθεί ο επαγγελματισμός του στρατού. Ο επαγγελματισμός εξασφαλίζει και

¹¹ Florina Cristiana Matei, 'A New Conceptualization of Civil–military Relations', στο Thomas Bruneau και Florina Cristiana Matei, *The Routledge Handbook of Civil–military Relations*, (New York: Routledge, 2013), 26–38.

¹² Για την έλλειψη επαρκούς ενδιαφέροντος για τη δεύτερη περίπτωση βλ. Andrew Bacevich, "The Paradox of Professionalism: Eisenhower, Ridgway, and the Challenge to Civilian Control, 1953–1955," *Journal of Military History*, Vol 61, No 2, (April 1997), 303–05, Hew Strachan, 'Making Strategy: Civil–Military Relations after Iraq', *Survival*, Vol. 48 No. 3, (Autumn 2006), 59–82 και Francis Hoffman, 'History and Future of Civil–Military Relations: Bridging the Gaps', στο Williamson Murray και Richard Hart Sinnreich, *The Past as Prologue: The Importance of History to the Military Profession* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 249.

¹³ Βλ. μεταξύ πολλών έργων Θάνος Βερέμης, *Οι Επεμβάσεις του Στρατού στην Ελληνική Πολιτική 1916–1936*, (Αθήνα: Εξάντας, 1977), Βίκτωρ Παπακοσμάς, *Ο Στρατός στην Πολιτική Ζωή της Ελλάδος. Το Πραξικόπημα του 1909 και οι Επιπτώσεις του Μέχρι Σήμερα*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1981), Δημήτρης Χαραλάμπης, *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η Δομή της Εξουσίας στην Μετεμφυλιακή Ελλάδα*, (Αθήνα: Εξάντας, 1985) και Θάνος Βερέμης, *Ο Στρατός στην Ελληνική Πολιτική. Από την Ανεξαρτησία έως τη Δημοκρατία*, (Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, 2000).

¹⁴ Για μια γενική επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας βλ. Suzanne C. Nielsen, 'Civil–Military Relations Theory and Military Effectiveness', στο Jeffrey Weber και Johan Eliasson, *Handbook of Military Administration*, (London: Taylor & Francis, 2008), 237–53.

την υποταγή στην πολιτική εξουσία αλλά και την μαχητική υπεροχή στο πεδίο της μάχης.¹⁵ Στο ανώτατο επίπεδο, η στρατιωτική ηγεσία παρέχει στην πολιτική τις στρατιωτικές επιλογές και τις συμβουλές της ως προς τις επιπτώσεις και τους κινδύνους αποτυχίας διαφόρων σχεδίων και επιχειρήσεων. Η πολιτική ηγεσία, στηριζόμενη στις συμβουλές αυτές, τις αξιολογεί και παίρνει αποφάσεις για τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος.¹⁶

Η άποψη του Huntington έχει αμφισβητηθεί από πολλούς ερευνητές που έχουν υποδείξει ότι η υπερβολική στρατιωτική αυτονομία μπορεί να αποβεί επιζήμια για την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα. Αρκετοί ερευνητές, εκκινώντας από διαφορετικές αφετηρίες και με διαφορετικούς τρόπους, έχουν επισημάνει ότι η απουσία πολιτικής εποπτείας είναι αντιπαραγωγική.¹⁷ Αυτό το επιχείρημα βεβαίως είναι πιο κοντά στην άποψη του Clausewitz ο οποίος πίστευε πως η πολιτική ενασχόληση με τα στρατιωτικά ζητήματα είναι όχι μόνο αναπόφευκτη αλλά και ζωτικής σημασίας για την επιτυχία στον πόλεμο.¹⁸ Από την άλλη πλευρά, εκτενής είναι η βιβλιογραφία κοντά στη γραμμή του Huntington ότι η πολιτική παρέμβαση, η ‘πολιτικοποίηση’ του στρατού μειώνει την αποτελεσματικότητά του με διάφορους τρόπους. Ορισμένοι ερευνητές έχουν τονίσει ιδιαίτερα πόσο επιζήμια για την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα μπορεί να αποβεί η πολιτική παρέμβαση, ειδικά όταν συμβαίνει για την αποτροπή εκδήλωσης πραξικοπήματος.¹⁹

Η σχέση του τύπου του καθεστώτος με την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα έχει απασχολήσει τους μελετητές των διεθνών σχέσεων. Μία σχολή σκέψης υποστήριξε αρχικά ότι οι δημοκρατίες είναι στρατιωτικά πιο αποτελεσματικές σε

¹⁵ Samuel Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge: Belknap Press, 1957).

¹⁶ Risa Brooks, ‘Civil-Military Relations’ στο Derek S. Reveron, Nikolas K. Gvosdev, and John A. Cloud, *The Oxford Handbook of U.S. National Security*, (New York: Oxford University Press, 2018), 77-87, Janine Davidson, “The Contemporary Presidency: Civil-Military Friction and Presidential Decision Making: Explaining the Broken Dialogue,” *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 1 (March 2013), 129-45.

¹⁷ Jack Snyder, *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*, (Ithaca: Cornell University Press, 1984). Barry Posen, *The Sources of Military Doctrine, France, Britain, and Germany between the World Wars* (Ithaca: Cornell University Press, 1984), Deborah Avant, *Political Institutions and Military Change: Lessons from Peripheral Wars* (Ithaca: Cornell University Press, 1994), Eliot Cohen, *Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime* (New York: Free Press, 2002), Michael Desch, *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998) και Peter Feaver, *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations* (Cambridge: Harvard University Press, 2003).

¹⁸ Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (eds.& trans.), (Princeton: Princeton University Press, 1989), 605 και 608-09.

¹⁹ Stephen Biddle and Robert Zirkle, “Technology, Civil-Military Relations, and Warfare in the Developing World,” *Journal of Strategic Studies*, Vol. 19, No. 2 (June 1996), 171–212. James Quinlivan, “Coups-Proofing: Its Practice and Consequences in the Middle East,” *International Security*, Vol. 24, No. 2 (Fall 1999), 131–65; Risa Brooks, *Political-Military Relations and the Stability of Arab Regimes* (New York: Oxford University Press, 1998) και Aaron Belkin and Evan Schofer, “Toward a Structural Understanding of Coup Risk,” *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, No. 5 (October 2003), 611.

σχέση με τις μη δημοκρατίες, καθόσον έχουν κερδίσει σε όλους τους πολέμους από το 1815.²⁰ Οι νεότερες έρευνες, όμως, με τις οποίες συντάσσεται και το παρόν άρθρο, έχουν μετακινηθεί πέρα από τη διάκριση μεταξύ δημοκρατικών και μη καθεστώτων.²¹ Όπως το έθεσε η Barbara Geddes 'τα διάφορα είδη αυταρχισμού χωρίζονται με διαφορετικούς τρόπους. Οι δικτατορίες μπορεί να διαφέρουν η μία από την άλλη τόσο πολύ όσο διαφέρουν και από τις δημοκρατίες.'²² Συνεπώς σε ό,τι αφορά το παρόν άρθρο, τα αυταρχικά καθεστώτα δεν θεωρείται ότι μειονεκτούν εξορισμού στη στρατιωτική αξιολόγηση. Οι θεσμοί μπορεί να είναι ισχυροί ή αδύναμοι και στις δημοκρατίες και στα αυταρχικά καθεστώτα.²³ Το Βόρειο Βιετνάμ απέδειξε ότι το καθεστώς ήταν σε θέση να αξιολογήσει σωστά τη στρατηγική κατάσταση. Η στρατιωτική αξιολόγηση στην Αίγυπτο είχε μεγάλες διαφοροποιήσεις υπό το ίδιο καθεστώς από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τις αρχές της επόμενης δεκαετίας.²⁴

Στρατηγική Αξιολόγηση

Στην πιο απλή μορφή η στρατιωτική αξιολόγηση περιλαμβάνει αυτό που εννοεί το απόφθεγμα του Sun Tzu: 'Γνώρισε τον εχθρό και τον εαυτό σου και δεν πρόκειται να χάσεις ούτε σε εκατό μάχες'.²⁵ Ο Clausewitz είναι ο πρώτος στη νεότερη εποχή ο οποίος σκιαγράφησε τα βασικά χαρακτηριστικά της στρατιωτικής αξιολόγησης: 'Πρέπει να υπολογίσουμε την ισχύ και την κατάσταση της αντίπαλης χώρας. Πρέπει να εκτιμήσουμε τον χαρακτήρα και τις ικανότητες της κυβέρνησης και του λαού της και να κάνουμε το ίδιο και για τη δική μας χώρα. Τέλος, πρέπει να αξιολογήσουμε τις πολιτικές συμπάθειες των άλλων χωρών και την επίπτωση που ενδεχομένως θα έχει

²⁰ Dan Reiter and Allan Stam, *Democracies at War* (Princeton: Princeton University Press, 2002) καθώς και David Lake, "Powerful Pacifists: Democratic States and War," *American Political Science Review*, Vol. 86, No. 1 (March 1992), 24–37, Bruce Bueno de Mesquita and Randolph Siverson, "War and the Survival of Political Leaders: A Comparative Study of Regime Types and Political Accountability," *American Political Science Association*, Vol. 89, No. 4 (December 1995), 841–55, Ulrich Pilster and Tobias Bohmelt, "Do Democracies Engage in Less Coup-Proofing? On the Relationship between Regime Type and Civil-Military Relations," *Foreign Policy Analysis* Vol. 8, No. 4 (October 2012), 355–71.

²¹ Risa Brooks, "Making Military Might: Why Do States Fail and Succeed?" *International Security*, Vol. 28, No. 2 (Fall 2003), 149–191, Stephen Biddle and Stephen Long, 'Democracy and Military Effectiveness: A Deeper Look', *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 48, No. 4 (August 2004), 525–46, Michael Desch, *Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008), Alexander Downes, "How Smart and Tough Are Democracies? Reassessing Theories of Democratic Victory in War," *International Security*, Vol. 33, No. 4 (Spring 2009), 9–51 και Jessica Weeks, *Dictators at War and Peace*. (Ithaca: Cornell University Press, 2014).

²² Barbara Geddes. *Paradigms and Sand Castles: Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003), 48.

²³ Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies* (New Haven: Yale University Press, 1973), 1.

²⁴ Biddle and Zirkle, "Technology, Civil-Military Relations", Risa Brooks, *Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment*, (Princeton: Princeton University Press, 2008) και Caitlin Talmadge, *The Dictator's Army: Battlefield Effectiveness in Authoritarian Regimes*. (Ithaca: Cornell University Press, 2015).

²⁵ Sun Tzu, *The Art of War*, Samuel Griffith (trans.), (New York: Oxford University Press, 1963), 84. Βλ. και σελ. 71 για την αξία των αξιολογήσεων (calculations).

ο πόλεμος πάνω σ' αυτές'. Βεβαίως ο ίδιος δεν έχει καμία αμφιβολία ότι πρόκειται για ένα κολοσσιαίο έργο, με αλγεβρικά προβλήματα που θα έκαναν και τον Νεύτωνα ακόμη να τρέμει μπροστά στην πολυπλοκότητά του.²⁶

Σε στρατηγική αξιολόγηση προβαίνουν πάντα οι αντίπαλοι ο ένας για τον άλλον πριν από μία σύγκρουση. Μάλιστα ο Geoffrey Blainey ισχυρίζεται ότι η λανθασμένη στρατηγική αξιολόγηση όσον αφορά στις δυνατότητες του αντιπάλου είναι μία από τις αιτίες των πολέμων.²⁷ Η επίσημη στρατηγική αξιολόγηση, κατά τρόπο συνεκτικό και πειθαρχημένο, είναι σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, αφού έκανε την εμφάνισή της μόλις το 1972. Οι Αμερικανοί υιοθέτησαν τελικά μία μεθοδολογία διαθεματική υπό την ονομασία 'συγκριτική αξιολόγηση' (net assessment), η οποία σήμερα πλέον είναι συνώνυμη με τη 'στρατηγική αξιολόγηση' (strategic assessment).²⁸

Τι ορίζουμε όμως ως στρατιωτική αξιολόγηση; Ο Eliot Cohen ισχυρίζεται απλώς ότι είναι 'η εκτίμηση των στρατιωτικών ισορροπιών'²⁹. Ο Stephen Rosen διατυπώνει έναν επίσης περιεκτικό ορισμό, θεωρώντας τη στρατηγική αξιολόγηση ως 'την ανάλυση της αλληλεπίδρασης των εθνικών κατεστημένων ασφαλείας στην περίοδο ειρήνης και πολέμου'.³⁰ Ο πιο πλήρης όμως είναι μάλλον εκείνος του υπουργείου άμυνας των ΗΠΑ, που ορίζει τη στρατηγική αξιολόγηση ως 'τη συγκριτική ανάλυση των στρατιωτικών, τεχνολογικών, πολιτικών, οικονομικών και άλλων παραγόντων που διέπουν τις σχετικές στρατιωτικές δυνατότητες των χωρών'.³¹ Ο σκοπός της είναι να παρέχει στην πολιτική ηγεσία αντικειμενικές αναλύσεις για το πώς η χώρα συγκρίνεται σε σχέση με πιθανούς αντιπάλους, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες.

Η στρατηγική αξιολόγηση διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούν σε σχέση με άλλες αξιολογήσεις. Πρώτον, παρέχει ένα διαθεματικό πλαίσιο το οποίο ενσωματώνει στοιχεία από την οικονομία, τη στατιστική, την ιστορία, την πολιτική επιστήμη, την οργανωσιακή συμπεριφορά, την ανθρωπολογία, την ψυχολογία και χρησιμοποιεί τόσο ποσοτικές, όσο και ποιοτικές μεθόδους.³² Δεύτερον, καθοδηγείται από την έρευνα ενός συγκεκριμένου προβλήματος.

²⁶ Clausewitz, *On War*, 586.

²⁷ Geoffrey Blainey, *Causes of War*, (London: The MacMillan Press, 1988), 108-24.

²⁸ Για την εξέλιξη του net assessment, τον καθοριστικό ρόλο του Andrew Marshall και τη δημιουργία του Γραφείου Στρατηγικής Αξιολόγησης (Office of Net Assessment-ONA) στο υπουργείο άμυνας, βλ. μεταξύ άλλων Institute for Defense Analyses, "Net Assessment: The Concept, Its Development, and Its Future," May 1990, George Pickett, James Roche and Barry Watts, "Net Assessment: A Historical Review", in Andrew Marshall, J.J. Martin, and Henry Rowan (eds.), *On Not Confusing Ourselves* (Boulder: Westview Press, 1991), 158-85 και Andrew Krepinevich και Barry Watts, *The Last Warrior: Andrew Marshall and the Shaping of Modern American Defense Strategy*, (New York: Basic Books, 2014).

²⁹ Eliot Cohen, *Net Assessment: An American Approach*, Memorandum No. 29, (Tel-Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies, April 1990), 4.

³⁰ Peter Rosen, "Net Assessment as an Analytical Concept" στο Marshall, *On Not Confusing Ourselves*, 296.

³¹ US Department of Defence, *Directive 5111.11*, Dec. 23. 2009, Washington, DC.

³² Thomas M. Skypek, 'Evaluating Military Balances Through the Lens of Net Assessment: History and Application', *Journal of Military and Strategic Studies*, Vol. 12, No. 2, (Winter 2010), 3.

Χρησιμοποιεί δηλαδή ιδέες και θεωρίες από όλες τις επιστήμες για να οδηγηθεί στην κατανόηση ενός εμπειρικού προβλήματος του πραγματικού κόσμου.³³ Τρίτον, εστιάζει στη διάγνωση και όχι απλώς την περιγραφική ανάλυση.³⁴ Τέλος, η στρατηγική αξιολόγηση αναλύει τις δυνατότητες και των δύο αντιπάλων, με σκοπό να εντοπίσει στρατηγικές ασυμμετρίες και περιοχές συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Δηλαδή η στρατηγική αξιολόγηση δεν πρέπει να συγχέεται με την αξιολόγηση απειλής, η οποία περιγράφει τις δυνατότητες μόνο του αντιπάλου.³⁵

Παρότι ορισμένες φορές χρησιμοποιούνται με την ίδια σημασία δημιουργώντας σύγχυση, εντούτοις υπάρχει μία καίριας σημασίας διαφορά μεταξύ τους. Η αξιολόγηση απειλής είναι μία σαφής εκτίμηση του εχθρού που βασίζεται σε έναν απλό τύπο, στρατιωτικές δυνατότητες συν τις προθέσεις. Η στρατηγική αξιολόγηση πηγαίνει ένα βήμα πέρα από αυτό. Στην ουσία δημιουργήθηκε επειδή η αξιολόγηση της απειλής θεωρήθηκε ανεπαρκής, δεν ήταν δηλαδή αρκετό να δει κάποιος μόνο τον αντίπαλο, το σημαντικό ήταν να ληφθεί υπόψη και να προβλεφθεί η στρατηγική αλληλεπίδραση των δύο πλευρών σε μία ενδεχόμενη σύγκρουση.³⁶

Ωστόσο, μολονότι η στρατηγική αξιολόγηση γεννήθηκε στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, δεν σημαίνει ότι μέχρι τότε δεν γίνονταν αξιολογήσεις, χωρίς βέβαια να είναι τόσο λεπτομερείς και συγκεντρωτικές. Το Γραφείο Στρατηγικής Αξιολόγησης του υπουργείου άμυνας των ΗΠΑ παρήγγειλε τη δεκαετία του 1980 δύο μελέτες, για να εξετάσουν τη στρατηγική αξιολόγηση σε επτά χώρες πριν από τους δύο παγκοσμίους πολέμους. Οι μελέτες αυτές, παρά τον χρόνο που παρήλθε, παρέχουν ακόμη και σήμερα εύστοχες παρατηρήσεις και διδάγματα για να κατανοήσουμε πώς πρέπει να πραγματοποιείται η στρατηγική αξιολόγηση και ποιά σφάλματα να αποφεύγονται.³⁷ Πρώτον, είναι λάθος να εξετάζεται με στατικό τρόπο και να γίνονται συγκρίσεις των αριθμών των οπλικών συστημάτων και των στρατιωτικών μονάδων. Χρειάζεται να αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδρούν τα οπλικά συστήματα και οι μονάδες μεταξύ τους σε μία μελλοντική σύγκρουση. Η στατική απαρίθμηση όπλων και μονάδων, το 'μέτρημα των κουκιών', αποδείχθηκε εσφαλμένη από γαλλικής πλευράς το 1940, αποτελώντας κλασική περίπτωση της προσέγγισης αυτής έως σήμερα.³⁸ Δεύτερον, η αποτυχία να

³³ Mie Augier, 'Thinking about War and Peace: Andrew Marshall and the Early Development of the Intellectual Foundations for Net Assessment', *Comparative Strategy*, Vol.32, No. 1, (Spring 2013), 11.

³⁴ Skypek, 'Evaluating Military Balances', 3 και Augier, 'Thinking about War and Peace', 12.

³⁵ Andrew Marshall, *Problems of Estimating Military Power*, (Santa Monica: RAND Corporation, 1966), 2.

³⁶ Aaron Friedberg, 'The Assessment of Military Power: A Review Essay', *International Security*, Vol. 12, No. 3, (Winter 1987-88), 192-3, Yee-Kuang Heng, 'Old Wine in New Bottles? Reconfiguring Net Assessment for 21st Century Security Analysis,' *Contemporary Security Policy*, Vol. 28, No. 3 (December 2007), 425 και Skypek, 'Evaluating Military Balances', 3.

³⁷ Ernest May, *Knowing One's Enemies: Intelligence Assessment before Two World Wars*, (Princeton: Princeton University Press, 1984) και Williamson Murray and Alan Millett (eds), *Calculations: Net Assessment and the Coming of World War II* (New York: The Free Press, 1992).

³⁸ Για την αποτίμηση αυτής της προσέγγισης είναι ακόμη διαφωτιστική η μελέτη Philip Karber, et al. *Assessing the Balance of Forces: France 1940*. (McLean, VA: BDM Corporation, June 18, 1979).

προσδιορίζει μία χώρα με ακρίβεια ποιοι θα είναι οι σύμμαχοι και ποιοι οι εχθροί της σε περίπτωση πολέμου, είναι κρίσιμης σημασίας για το αποτέλεσμα.³⁹ Τρίτον, αποτελεί σφάλμα να συνάγει κάποιος συμπεράσματα από την ειρηνική δραστηριότητα, τις ασκήσεις και το δόγμα του αντιπάλου, σχετικά με το πώς θα ενεργήσουν οι εχθρικές δυνάμεις σε παρατεταμένο πόλεμο, πέρα από το αρχικό σχέδιο.⁴⁰ Τέταρτον, είναι λάθος μία κυβέρνηση να βλέπει τον αντίπαλο και τις ενέργειές του ως πιστό είδωλο των δικών της ενεργειών. Το σφάλμα τούτο διέπραξαν οι Γάλλοι το 1914 και το 1940.⁴¹ Τέλος, ένα άλλο σφάλμα είναι να αγνοεί κάποιος τις ανοιχτές πηγές. Όπως παρατήρησε ο Earl Ziemke, μολονότι η Σοβιετική Ένωση απέκρυβε συστηματικά τις δραστηριότητές της, ο Tukhachevsky και οι σύντροφοί του έκαναν σχεδόν ανοιχτές συζητήσεις στον τύπο.⁴²

Η στρατηγική αξιολόγηση δύναται να διαιρεθεί σε τέσσερα επιμέρους στοιχεία ή διαδικασίες: ανταλλαγή πληροφοριών, στρατηγικός συντονισμός, συγκριτική ανάλυση και λήψη αποφάσεων.⁴³ Οι διαδικασίες αυτές μπορεί να είναι ανεπίσημες ή και άγραφες, αν και είναι προτιμότερο να λειτουργούν μέσα από επίσημες δομές. Η ανταλλαγή πληροφοριών αναφέρεται στις διαδικασίες και στους τρόπους με τους οποίους η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία ανταλλάσσουν πληροφορίες τόσο για τις στρατιωτικές δυνατότητες και τα σχέδια του αντιπάλου όσο και για τις προθέσεις συμμάχων και άλλων δρώντων. Ο βαθμός ανταλλαγής ποικίλλει από του αν διεξάγεται ελεύθερα μέχρι του σημείου να απουσιάζει λόγω στεγανοποίησης. Ο στρατηγικός συντονισμός σχετίζεται με τους διατμηματικούς οργανισμούς στους οποίους συγχωνεύονται οι διπλωματικές αξιολογήσεις, οι στρατιωτικές εκτιμήσεις και τα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα. Η συγκριτική ανάλυση αποτυπώνει την ικανότητα όχι μόνον στη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών περί εχθρού αλλά και την ικανότητα εκτίμησης των δυνατοτήτων των φίλων δυνάμεων. Τέλος, το τελευταίο στοιχείο της στρατηγικής αξιολόγησης είναι η διαδικασία της λήψης αποφάσεων, που έχει σχέση με το πώς ένας πολιτικός ηγέτης επιλέγει ανάμεσα σε εναλλακτικές στρατηγικές και ενέργειες και το πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις στην κορυφή της πολιτικοστρατιωτικής ιεραρχίας.⁴⁴ Προτού χρησιμοποιήσουμε τα παραπάνω στοιχεία για να αναλύσουμε τη στρατηγική αξιολόγηση πριν την τουρκική εισβολή, θα εξετάσουμε συνοπτικά τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος στην Κύπρο πριν από το 1974, το 1964 και το 1967.

³⁹ Ernest May, 'Conclusions: Capabilities and Proclivities', στο ίδιου, *Knowing One's Enemies*, 538-39.

⁴⁰ Williamson Murray and Alan Millett, 'Net Assessment on the Eve of World War II', στο έργο των ιδίων, *Calculations*, 15-6.

⁴¹ May, 'Conclusions', 539.

⁴² Earl Ziemke, 'Soviet Net Assessment in the 1930s' στο Murray και Millett, *Calculations*, 187.

⁴³ Brooks, *Shaping Strategy*, 4.

⁴⁴ Στο ίδιο, 35-42.

Η Χρήση της Στρατιωτικής Ισχύος σε Σχέση με την Κύπρο: 1964 και 1967

Η διεξαγωγή ένοπλου αγώνα στην Κύπρο το 1955, αποφασίσθηκε από ιδιώτες με μυστική προπαρασκευή, χωρίς τη συμμετοχή του επίσημου κράτους. Αν και ο Αλέξανδρος Παπάγος αποδέχθηκε την απόφαση για διεξαγωγή ένοπλου αγώνα, η Ελλάδα δεν εκπόνησε κάποια συναφή στρατιωτική στρατηγική. Ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ αποσκοπούσε στο να αναγκάσει τη Βρετανία να διαπραγματευθεί με την Ελλάδα και όχι στη στρατιωτική νίκη.⁴⁵ Το ζήτημα της Ένωσης της Κύπρου δεν θεωρήθηκε ως στρατιωτικό πρόβλημα για την Ελλάδα ή ότι θα είχε στρατιωτικές επιπτώσεις. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, όπου απουσιάζει μία συνολική στρατηγική αντίληψη, η Τουρκία με τις περίφημες εκθέσεις του Nihat Erim, ήδη από το 1956 έχει στη διάθεσή της μια στρατηγική, την οποία έχουν ακολουθήσει έκτοτε όλες οι τουρκικές κυβερνήσεις. Οι εκθέσεις του Erim αποτελούν στην ουσία το βασικό στρατηγικό σχέδιο στο οποίο στηρίχθηκαν οι βραχυχρόνιες και οι μακροπρόθεσμες επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο.⁴⁶

Το 1964 και το 1967 η Ελλάδα και η Τουρκία έφθασαν στα πρόθυρα πολέμου για την Κύπρο. Στα τέλη του 1963, ο Μακάριος κατέθεσε τα 'Δεκατρία Σημεία' για την αναθεώρηση του κυπριακού Συντάγματος. Ακολούθησαν αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων και η Άγκυρα σε όλη τη διάρκεια απείλησε τρεις φορές ότι θα εισβάλει στο νησί.⁴⁷ Από την κρίση του 1964 υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά που διατηρούνται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο μέχρι την τουρκική εισβολή δέκα

⁴⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού Η Δεκαετία του 1950*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2005), 79-93, και του ίδιου, "Ο Ανορθόδοξος Πόλεμος ως Μοχλός Πολιτικής στην Ελληνική Ιστορία, 1904-1959" στο Βασίλης Γούναρης, Στάθης Καλύβας, Ιωάννης Στεφανίδης, *Ανορθόδοξοι Πόλεμοι Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2010), 30-31, Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, (Αθήνα, 1961), 14-18.

⁴⁶ Χρήστος Ιακώβου, *Οι Απόρρητες Εκθέσεις Νιχάτ Ερίμ Η Γένεση της Τουρκικής Υψηλής Στρατηγικής στο Κυπριακό*, (Λευκωσία: Σημερινή, 2017). Οι εκθέσεις πρωτοδημοσιεύθηκαν στην ελληνική στο Νεοκλής Σααργής, *Η Αλλη Πλευρά - Πολιτική και Διπλωματική Χρονογραφία της Εισβολής στην Κύπρο και του Διαμελισμού της (Με Βάση Τουρκικές Πηγές)*, (Αθήνα : Εκδόσεις Γραμμή, Τόμος Β' 1982), 274-301.

⁴⁷ Για την κρίση του 1964, βλ. μεταξύ των άλλων Αγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2015), Νίκος Χριστοδουλίδης, *Τα Σχέδια Λύσης του Κυπριακού: 1948-1978*, (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2009), Σωτήρης Ριζάς, *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία : Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην Αναζήτηση Λύσης για το Κυπριακό: 1963-1967*, (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2000), Νίκος Κρασιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία Κύπρος 1960-1974*, Τόμος Ι, (Αθήνα: Εστία, 2000), Παύλος Πετρίδης, *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό Ζήτημα (1954-1965)*, (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1998), Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Αττίλες, Σέργης, Η Μάχη της Κύπρου*, Γιάννος Κρασιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα Η Ανάμειξη του ΟΗΕ και οι Ξένες Επεμβάσεις στην Κύπρο: 1960-1974*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1984), Alan James, *Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963-64*, (New York: Palgrave, 2002), Henry Brands, 'America Enters the Cyprus Tangle, 1964', *Middle Eastern Studies*, Vol. 23:No 3, (Fall 1987), 348-62, Claude Nicolet, 'The Development of US Plans for the Resolution of the Cyprus Conflict in 1964: The Limits of American Power', *Cold War History*, Vol. 3. No 1, (October 2002), 95-126.

χρόνια αργότερα. Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι η απόκλιση των στόχων από ελληνικής πλευράς. Παρά τη θεωρία του 'εθνικού κέντρου' στην Αθήνα, ο Μακάριος άρχισε να διαφοροποιείται επιδιώκοντας την ανεξαρτησία αντί για την Ένωση.⁴⁸ Εκτός όμως από τους δύο πόλους στη Λευκωσία, τον Μακάριο και τον στρατηγό Γεώργιο Γρίβα, στην Αθήνα υπήρχαν πολλά αυτόνομα και αντιμαχόμενα κέντρα λήψης αποφάσεων, όχι μόνο πολιτικά, αλλά και στρατιωτικά. Το αποτέλεσμα ήταν να σπαταληθεί η διαφαινόμενη ευκαιρία της Ένωσης στο διεθνές ευνοϊκό κλίμα που δημιουργήθηκε το 1964.⁴⁹

Το δεύτερο είναι ότι από το 1964 το ελληνικό πρόβλημα ασφάλειας έγινε οξύτερο εξαιτίας της επέκτασης της άμυνας, εκτός από το βορρά, στα ανατολικά στο Αιγαίο και βεβαίως στην ανατολική Μεσόγειο. Ασφαλώς εκείνο που μπορούσε να υποστηρίξει η Ελλάδα όχι μόνο πολιτικά αλλά και στρατιωτικά ήταν η Ένωση με ανταλλάγματα. Πλήρης Ένωση θα οδηγούσε σε σύρραξη με την Τουρκία.⁵⁰ Η Τουρκία, παρά τις απειλές για απόβαση, δεν διέθετε τότε αποβατικές ή αεροποβατικές δυνατότητες. Στη δεκαετία που μεσολάβησε επένδυσε σε αυτές τις δυνατότητες και το 1974 ήταν έτοιμη.⁵¹ Αντίθετα, η ελληνική πλευρά το 1974 εμφανίσθηκε να χρησιμοποιεί λιγότερες δυνατότητες σε σχέση με το 1964. Η δύναμη επιπέδου μεραρχίας που απεστάλη το 1964 αποσύρθηκε το 1967, ενώ και η αποστολή αεροσκαφών F-84F, Harvard (T-6G) και RF-84F που πραγματοποιήθηκε το 1964, απουσίαζε το 1974, όπως και οποιαδήποτε αεροπορική υποστήριξη.⁵²

Τρίτον, το επίμαχο ζήτημα της διοίκησης και ελέγχου της Εθνικής Φρουράς, μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας, δεν λύθηκε ποτέ με ικανοποιητικό τρόπο, όχι μόνο μέχρι το 1974, αλλά ούτε και μέχρι σήμερα. Τέλος, η αποτρεπτική φήμη της χώρας ακολούθησε κατιούσα πορεία από το 1964, οπότε η Ελλάδα δεν αντέδρασε στους τουρκικούς βομβαρδισμούς στην Τηλλυρία. Το στοιχείο πάντως που εξέλιπε την επόμενη δεκαετία ήταν η στήριξη του διεθνούς παράγοντα. Οι ΗΠΑ το 1964 υποστήριξαν τις ελληνικές θέσεις και την Ένωση σε ένα πλαίσιο 'νατοποίησης' της

⁴⁸ Σωτήρης Ριζάς, 'Από την "Ευκταία Ένωση" στην "Εφικτή Ανεξαρτησία" Η Μετάλλαξη του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού στη Δεκαετία του 1960' " στο Γούναρης κ.α, *Ανορθόδοξοι Πόλεμοι*, 438-46.

⁴⁹ Κωνσταντίνα Μπότσιου, 'Το Κυπριακό και η Ελληνική Πολιτική Κρίση, 1961-1967' στο Πέτρος Παπαπολυβίου, Αγγελος Συρίγος και Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας Θέση στον Κόσμο*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2013), 247-65.

⁵⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2009), 348-77.

⁵¹ Ιχσάν Τσαγλαγιαγκίλ, *Οι Αναμνήσεις μου*, (Αθήνα: Ποταμός, 2001), 248 και Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy, 1919-2006, Facts and Analyses with Documents* (Salt Lake City: The University of Utah Press, 2010), 440.

⁵² Για την αποστολή της μεραρχίας, βλ. το πρώτο άρθρο του Άγγελου Συρίγου σε αυτό το τεύχος του περιοδικού. Για την αποστολή των αεροσκαφών Γεώργιος Μήτσαινας, *Ελληνικά Φτερά στην Κύπρο: Επιχειρήσεις 1964-1974 Όπως τις Έζησαν και τις Αφηγούνται οι Πρωταγωνιστές*, (Αθήνα, 2004), 80-92, Νικόλαος Κουρής, *Ελλάδα-Τουρκία, Ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1997), 88-90 και τη συζήτηση στα 'Πρακτικά (13.8.1964) για την Σύσκεψη με θέμα την Κύπρο, υπό την Προεδρία του Πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου', στο Σπύρος Παπαγεωργίου, *Τα Κρίσιμα Ντοκουμέντα του Κυπριακού 1959-1967, Τόμος Β'*, (Αθήνα: Λαδιάς, 1983), 206-216.

Κύπρου, ενώ στη συνέχεια η πολιτική τους μεταβλήθηκε και η Ελλάδα το 1967 βρέθηκε χωρίς αμερικανική υποστήριξη και το 1974 διεθνώς απομονωμένη.⁵³

Το φθινόπωρο του 1967, με την Ελλάδα να κυβερνάται από δικτατορικό καθεστώς, ξέσπασε και νέα ελληνοτουρκική κρίση, με αφορμή ένα επεισόδιο τοπικής σημασίας στο χωριό Κοφίνου. Το επεισόδιο εξελίχθηκε παρά ταύτα σε μεγάλης κλίμακας στρατιωτική επιχείρηση της Εθνικής Φρουράς με αιματηρά αποτελέσματα. Η Άγκυρα αντέδρασε έντονα και η τουρκική Εθνοσυνέλευση εξουσιοδότησε την κυβέρνηση να επέμβει στρατιωτικά.⁵⁴ Η Τουρκία διακήρυξε ανοιχτά την πρόθεσή της να εισβάλει στην Κύπρο και οι Αμερικανοί επενέβησαν για να αποτρέψουν έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο, υιοθετώντας πλήρως τις τουρκικές θέσεις. Η Ελλάδα αρχικά ως κίνηση κατευνασμού ανακάλεσε τον στρατηγό Γρίβα στην Αθήνα. Στη συνέχεια δε, αποδέχθηκε την τουρκική απαίτηση για εσπευσμένη αποχώρηση της επιπλέον των συνθηκών στρατιωτικής δύναμης στην Κύπρο, της λεγόμενης μεραρχίας. Η απαίτηση, πάντως, για διάλυση της Εθνικής Φρουράς προσέκρουσε στην άρνηση του Μακαρίου και δεν υλοποιήθηκε. Η Ελλάδα υπέκυψε εν τέλει στον εκβιασμό πείθοντας την τουρκική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία ότι δεν είχε την πρόθεση να πολεμήσει για την Κύπρο.⁵⁵

Όσον αφορά στις στρατιωτικές δυνατότητες, επισημαίνονται τρία ζητήματα.

Το πρώτιστο ζήτημα εκτιμάται ότι είναι η αδυναμία της Ελλάδος να διαχειρισθεί - κυρίως πολιτικά αλλά και στρατιωτικά - τη στρατιωτική της ισχύ και όχι το ότι δεν διέθετε όντως τις αναγκαίες στρατιωτικές δυνατότητες για να αντιπαρατεθεί στην Τουρκία. Το ζήτημα αυτό υφίσταται ήδη από το 1967 και συνέχιζε να ενυπάρχει και μάλιστα με αυξανόμενη ένταση και το 1974. Το δικτατορικό καθεστώς ήταν απονομιμοποιημένο στο εσωτερικό ενώ στο εξωτερικό προσέβλεπε απεγνωσμένα στην υποστήριξη των Αμερικανών. Υπέκυψε στον εκβιασμό επειδή απέβλεπε στην επιβίωσή του και όχι επειδή στερούταν δυνατοτήτων.⁵⁶

⁵³ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων*, 448-52 και Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, 177.

⁵⁴ Σε αντίθεση με την Ελλάδα, στην οποία δεν υπήρξε ποτέ ανάλογη εξουσιοδότηση.

⁵⁵ Για την κρίση του 1967, βλ. μεταξύ των άλλων Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Μακάριος Δρουσιώτης, *Δυο Απόπειρες και μια Δολοφονία Η Χούντα και η Κύπρος 1967-1970*, (Λευκωσία: Αλφάδι, 2009), Cihat Göktepe, 'The Cyprus Crisis of 1967 and its Effects on Turkey's Foreign Relations', *Middle Eastern Studies*, Vol.41, No 3, (Fall 2005), 431-44, Πανουργιάς Πανουργιάς, *Κύπρος Η Αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας την 29η Νοεμβρίου 1967 Εθνική Μειοδοσία*, (Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2004), Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και το Κυπριακό*, Αλέξης Παπαχελάς, *Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας: Ο Αμερικανικός Παράγων, 1947-1967*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1998), Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Αττίλες*, Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου*, Αλεξανδράκης, *Το Κυπριακό 1950-1974* και Σπύρος Παπαγεωργίου, *Επιχείρηση Κοφίνου Πώς Διώχτηκε από την Κύπρο η Ελληνική Μεραρχία*, (Λευκωσία: Επιφανίου, 1987).

⁵⁶ Για τις ελληνικές στρατιωτικές δυνατότητες βλ. Πανουργιάς, *Κύπρος Η Αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας*, 83-100 και Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Αττίλες*, 154-65. Για μια αντίθετη άποψη, στηριζόμενη σε αμερικανικές εκτιμήσεις, βλ. Διονύσης Χουρχούλης, 'Το Ζήτημα των Στρατιωτικών Δυνατοτήτων της Ελλάδας, 1967-1974: Εσωτερικές και Διεθνείς Διαστάσεις' στο Παύλος Σούρλας, *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και η Αποκατάσταση της Δημοκρατίας Πρακτικά Συνεδρίου*, (Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2016), 285-312.

Το δεύτερο ζήτημα για την Ελλάδα είναι η δυσκολία να έχει πλήρη αντίληψη για τις δικές της στρατιωτικές δυνατότητες και για τις συγκεκριμένες ενέργειες που θα πρέπει να αναληφθούν για τη βελτίωση της μαχητικής ισχύος και της ετοιμότητας της χώρας. Το παράδειγμα της Τουρκίας αντίθετα, είναι διδακτικό. Το 1967 διέθετε περιορισμένες δυνατότητες εκτέλεσης απόβασης στην Κύπρο. Κατά τον τότε υπουργό Εξωτερικών Ιχσάν Τσαγλαγιαγκίλ, ο στρατός χρειαζόταν μία εβδομάδα με δέκα ημέρες μέχρι να αρχίσει την επιχείρηση. Η Τουρκία τότε στερούταν αποβατικού στόλου αλλά και ελικοπτέρων. Για να αυξήσει τις δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων ο τότε πρωθυπουργός Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, διέταξε την ναυπήγηση αποβατικού στόλου και την προμήθεια ελικοπτέρων, ενέργειες που υλοποιήθηκαν και κατέστησαν εν τέλει εφικτή την αποβατική ενέργεια το 1974.⁵⁷

Το τρίτο ζήτημα είναι ότι θα πρέπει να αναγνωρίζεται η εγγενής δυσκολία κάθε χώρας στην αξιολόγηση των στρατιωτικών δυνατοτήτων μιας άλλης χώρας, συμμάχου ή εχθρικής. Οι αξιολογήσεις από τις αρμόδιες υπηρεσίες, πρωτίστως των Αμερικανών και δευτερευόντως των Βρετανών, χρησιμοποιούνται από διάφορους ερευνητές ως αποδείξεις ισχύος ή αδυναμίας. Οπωσδήποτε είναι δύσκολο να αγνοήσει κάποιος αυτές τις εκτιμήσεις από την άλλη όμως είναι απαραίτητες οι επιφυλάξεις, για τρεις λόγους. Ο πρώτος είναι ότι οι αξιολογήσεις αυτές δεν είναι απαλλαγμένες σκοπιμοτήτων, ανάλογα με τις υπηρεσίες, τα πρόσωπα και τις εκάστοτε συγκυρίες. Ο δεύτερος λόγος προέρχεται από το γεγονός ότι ακόμη και για χώρες όπως οι ΗΠΑ, είναι εξ ορισμού δύσκολο να αξιολογήσουν τις στρατιωτικές δυνατότητες μια ξένης χώρας.⁵⁸ Οι Αμερικανοί, χωρίς να είναι οι μόνοι, έχουν επανειλημμένα καταλήξει σε εσφαλμένες εκτιμήσεις, ακόμη και για δικούς τους αντιπάλους, από την ναζιστική Γερμανία, το Βιετνάμ, μέχρι το Ιράκ. Τέλος, ορισμένες εκτιμήσεις ή αναφορές γίνονται από χαμηλόβαθμους αξιωματούχους που πιθανόν έχουν περιορισμένη κατανόηση αυτών που περιγράφουν.

Η Στρατηγική Αξιολόγηση μέχρι την Τουρκική Εισβολή

Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974, αποτέλεσε στρατηγικό αιφνιδιασμό για την Ελλάδα. Ο όρος 'στρατηγικός αιφνιδιασμός' υπό την ευρεία έννοια αναφέρεται 'στην ξαφνική συνειδητοποίηση ότι κάποιος ενεργεί βασιζόμενος

⁵⁷ Τσαγλαγιαγκίλ, *Οι Αναμνήσεις μου*, 263-72 και Oran, *Turkish Foreign Policy*, 445.

⁵⁸ Για παράδειγμα από σκοπιμότητα ή κακό υπολογισμό, ο Αμερικανός αρχηγός ΓΕΕΘΑ Earle Wheeler ενημερώνοντας τον Πρόεδρο του ανέφερε ότι η εκτίμησή του ήταν ότι η Τουρκία με έξι μεραρχίες στη Θράκη έναντι τεσσάρων ελληνικών, μπορούσε να προελάσει μέχρι τη Θεσσαλονίκη. Βλ. *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1965-8, Vol. XVI, Cyprus; Greece; Turkey, The Cyprus Crises of 1967 and Vance Mediation Sept.- Dec. 1967* (Washington DC: Government Printing Office, 2000), 332. *Summary Notes of the 579th Meeting of the National Security Council, Washington, November 29, 1967* και Παπαχελάς, *Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 400-01.

σε εσφαλμένη αντίληψη περί απειλής.⁵⁹ Όταν λέμε ότι μια χώρα υφίσταται στρατηγικό αιφνιδιασμό εννοούμε 'ότι το θύμα δεν έχει υπολογίσει εάν, τότε, πού ή πώς θα ενεργήσει ο αντίπαλος.'⁶⁰ Ως αποτέλεσμα μιας τέτοιας αποτυχίας, το θύμα δεν προετοιμάζεται στρατιωτικά και εμφανίζεται εξαιρετικά ευάλωτο σε εχθρική επίθεση. Περιπτώσεις στρατηγικού αιφνιδιασμού έχουμε πολλές, ειδικά στον εικοστό αιώνα, όπως για παράδειγμα η γερμανική εισβολή στη Σοβιετική Ένωση το 1941, η ιαπωνική επίθεση εναντίον των Αμερικανών στο Pearl Harbor το 1941 και η αραβική επίθεση εναντίον του Ισραήλ το 1973. Η πρωτοτυπία της ελληνικής περίπτωσης έγκειται στο γεγονός ότι η Ελλάδα προκάλεσε την τουρκική εισβολή με το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου στις 15 Ιουλίου 1974, δεν προετοιμάσθηκε και τελικά αιφνιδιάσθηκε σε όλα τα επίπεδα με την τουρκική εισβολή στις 20 Ιουλίου 1974 και αφότου εκδηλώθηκε η εισβολή, στην ουσία δεν αντέδρασε στρατιωτικά και τήρησε παθητική στάση. Θα προχωρήσουμε στη στρατηγική αξιολόγηση της περιόδου μέχρι την τουρκική εισβολή, αναλύοντας τα τέσσερα επιμέρους στοιχεία ή διαδικασίες της που προαναφέρθηκαν, δηλαδή την ανταλλαγή πληροφοριών, τον στρατηγικό συντονισμό, τη συγκριτική ανάλυση και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Η ανταλλαγή πληροφοριών

Για να εξετάσουμε την ανταλλαγή πληροφοριών ως συστατικό στοιχείο της στρατηγικής αξιολόγησης, χρειάζεται να δούμε πώς λειτουργούσε το δικτατορικό καθεστώς της Ελλάδας το 1974. Στις 25 Νοεμβρίου 1973 ο ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης ανέτρεψε το προηγούμενο καθεστώς του Γεωργίου Παπαδοπούλου, που είχε προκύψει από το πραξικόπημα στις 21 Απριλίου 1967 και του οποίου υπήρξε ένας εκ των πρωταγωνιστών. Στο νέο καθεστώς ο Ιωαννίδης ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος και όχι 'πρώτος μεταξύ ίσων', όπως ήταν αρχικά ο Παπαδόπουλος στην ομάδα που πραγματοποίησε το πραξικόπημα στις 21 Απριλίου. Ο Ιωαννίδης στηρίζονταν σε μια ομάδα πιστών χαμηλόβαθμων αξιωματικών, που υπηρετούσαν σε καίριες θέσεις και της οποίας ήταν ο αδιαμφισβήτητος αρχηγός.⁶¹

Η κυβέρνηση που ανέλαβε αποτελούταν από πολλούς πολιτικούς - μη στρατιωτικούς μάλλον παρά πολιτικούς με την πλήρη έννοια του όρου - οι οποίοι, από τον πρωθυπουργό Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο μέχρι τον τελευταίο υπουργό, δεν διέθεταν καμία πραγματική εξουσία. Εκτός από τον πρωθυπουργό και τους υπουργούς, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων επίσης δεν διέθεταν πραγματική εξουσία, επειδή όλοι όφειλαν τη θέση τους στον Ιωαννίδη. Στα γραφεία του Προέδρου και των αρχηγών, όπως και εκείνα των διοικητών

⁵⁹ Ariel Levite, *Intelligence and Strategic Surprises*, (New York: Columbia University Press, 1987), 1 και Uri Bar-Joseph, *Intelligence Success and Failure: The Human Factor*, (New York: Oxford University Press, 2017), 9.

⁶⁰ Richard Betts, *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning*, (Washington DC: Brookings Institution, 1982), 4.

⁶¹ Σταύρος Ψυχάρης, *Τα Παρασκήνια της Αλλαγής*, (Αθήνα : 1976), 27-52, Νίκος Κακαουνάκης. 2650 *Μερόνυχτα Συνωμοσίας, Τόμος Β*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1976), 47-132 και Θάνος Βερέμης, *Ο Στρατός στην Ελληνική Πολιτική. Από την Ανεξαρτησία έως τη Δημοκρατία*, (Αθήνα: Κούρριερ, 2000), 269.

σχηματισμών υπήρχαν αξιωματικοί της ομάδας Ιωαννίδη οι οποίοι ασκούσαν τον έλεγχο και διέθεταν άτυπη εξουσία πολύ ανώτερη του βαθμού τους.⁶²

Το νέο καθεστώς παρουσίαζε την ιδιομορφία ότι ο πολιτικός του ηγέτορας, ο ταξίαρχος Ιωαννίδης, ήταν 'αόρατος', έχοντας διατηρήσει μόνο την ταπεινή θέση του διευθυντή της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας (ΕΣΑ). Ένας τέτοιος ρόλος τού παρείχε ένα σημαντικό πλεονέκτημα: μπορούσε να ελέγχει με το δίκτυό του τους πάντες και ο ίδιος να παραμένει στο παρασκήνιο, αόρατος, χωρίς να εκτίθεται με ενέργειες, πράξεις ή παραλείψεις. Βεβαίως αυτό το συνωμοτικό σύστημα ήταν ίσως ιδανικό για την εσωτερική ασφάλεια του καθεστώτος, εφόσον δεν ανέκυπταν σοβαρά ζητήματα, διότι όταν ενέσκηψε η κρίση τον Ιούλιο του 1974 φάνηκε ότι ήταν αδύνατο να λειτουργήσει.

Εκτός των άλλων όμως, η επιλογή του Ιωαννίδη να παραμείνει απλώς διευθυντής της ΕΣΑ και όχι να αναλάβει φανερά τον ρόλο που του αναλογούσε, είχε και άλλες συνέπειες. Ένας πρόεδρος ή ένας πρωθυπουργός, εκτός του ότι είναι ορατός, έχει εκ της θέσεώς του τη δυνατότητα να συναντά και να συνομιλεί με διάφορους αξιωματούχους. Ακόμη και ένας δικτάτορας με απομονωμένο καθεστώς, μπορεί να συναντήσει ομολόγους του, ξένους υπουργούς, πρέσβεις και άλλους σημαίνοντες. Ο Ιωαννίδης όμως στέρησε από τον εαυτό του τις πληροφορίες που μπορεί να έχει ένας αρχηγός κράτους καθόσον δεν συνομιλούσε με κανέναν πέρα από την ομάδα του. Ακόμη και ο Αμερικανός πρέσβης Henry Tasca θεωρούσε υποτιμητικό να τον συναντήσει, με αποτέλεσμα ακόμη και η φυσιολογική ροή πληροφοριών αλλά και η απλή ανταλλαγή απόψεων, ευνόητες υπό άλλο καθεστώς, να είναι δυσχερείς έως αδύνατες.⁶³ Επιπλέον, ο Ιωαννίδης στέρησε από τον εαυτό του τη δυνατότητα να έχει πιο σφαιρική αντίληψη των γεγονότων και να συζητεί με ανθρώπους πέραν του επαγγέλματός του.

Η επαφή του Ιωαννίδη με τον έξω κόσμο περιοριζόταν στις συναντήσεις με χαμηλόβαθμους αξιωματούχους της CIA στο γραφείο του Διευθυντή Καταδρομών του Αρχηγείου Στρατού. Μαζί τους ο Ιωαννίδης μάλλον αισθανόταν βολικά γιατί συμεριζόνταν την έντονη αντικομμουνιστική ιδεολογία και οι Αμερικανοί θα του διοχέτευαν τις πληροφορίες που ήθελαν, παρά το αντίθετο.⁶⁴ Ένας αρχηγός κράτους που λειτουργεί με τέτοιο τρόπο σημαίνει ότι έχει κλείσει εθελοντικά τους διαύλους πληροφοριών που έχει κάθε λειτουργικό κράτος.

Ωστόσο και η ανταλλαγή πληροφοριών με τον Πρόεδρο, τον πρωθυπουργό ή τους αρχηγούς των κλάδων των ενόπλων δυνάμεων δεν ήταν εκείνη ενός πολιτικού ηγέτορα με τους συμβούλους του, αλλά ενός αρχηγού με τους υφισταμένους του. Όλοι όφειλαν τις θέσεις τους στον Ιωαννίδη και ο ίδιος δεν αντάλλαζε πληροφορίες

⁶² Στο απολογητικό του έργο ο Γρηγόριος Μπανάνος, *Η Αλήθεια: 21η Απριλίου – 25η Νοεμβρίου – Κυπριακόν* (Αθήνα, 1986), 144-45, τους αποκαλεί 'ηρακλείς' του καθεστώτος.

⁶³ Μάλιστα τον αποκαλούσε 'μπάτσο', βλ. τη συνέντευξή του στον Arnaud de Brochgrave, 'Tasca: The Inside Story', *Newsweek* (September 2, 1974):34.

⁶⁴ Tim Weiner, *Legacy of Ashes: The History of the CIA*, (New York: Doubleday, 2007), 331-32 και Αλέξης Παπαχελάς, 'Ποιος Εξαπάτησε Ποιον;', *Το ΒΗΜΑ*, 18 Ιουλίου 1999.

μαζί τους αλλά τους έλεγε αυτά που ήθελε και δεν είχε λόγο να ακούσει τις απόψεις τους. Απόψεις αντάλλαξε με τα μέλη της ομάδας, της 'αυλής' του, οι οποίοι όμως ήταν αξιωματικοί αρκετά νεότεροί του, από λοχαγοί έως αντισυνταγματάρχες, τον θεωρούσαν αρχηγό τους και πολύ δύσκολα θα διαφωνούσαν μαζί του.

Ο στρατηγικός συντονισμός

Η Ελλάδα δημιούργησε σχετικά ενωρίς πολιτικοστρατιωτικούς θεσμούς στο ανώτατο επίπεδο. Ήδη από το 1929 προβλέφθηκε η λειτουργία του Ανωτάτου Συμβουλίου Εθνικής Αμύνης (ΑΣΕΑ) και στη συνέχεια το 1935 του Ανωτάτου Πολεμικού Συμβουλίου Το πρώτο ήταν ο πρόδρομος του σημερινού Κυβερνητικού Συμβουλίου Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ) ενώ το δεύτερο αντιστοιχούσε περίπου στο σημερινό Συμβούλιο Αρχηγών Γενικών Επιτελείων (ΣΑΓΕ) όταν δεν υπήρχε Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ).⁶⁵ Το ΑΣΕΑ λειτούργησε επί κυβερνήσεως Μεταξά, κυρίως ως βήμα συζητήσεων για την προμήθεια εξοπλισμών παρά ως όργανο χάραξης στρατηγικής.⁶⁶ Μεταπολεμικά έχουμε την επανασύσταση των ίδιων θεσμών από το 1945 και από το 1950 τη δημιουργία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και του ΓΕΕΘΑ. Πέραν όμως της μετονομασίας του ΑΣΕΑ σε ΚΥΣΕΑ, εντός των επομένων 65 ετών, δεν επήλθε κάποια ουσιαστική αλλαγή στο ανώτατο πολιτικοστρατιωτικό επίπεδο.⁶⁷ Το ΑΣΕΑ τόσο στην περίοδο της δικτατορίας αλλά και πριν όπως και μετά μέχρι σήμερα, συνερχόταν για να επικυρώσει την επιλογή των αρχηγών των κλάδων των ενόπλων δυνάμεων και να λαμβάνει αποφάσεις για εξοπλιστικά προγράμματα. Στερούμενο γραμματείας ή οποιουδήποτε υποστηρικτικού μηχανισμού το ΑΣΕΑ δεν αποτελούσε στην ουσία όργανο στρατηγικού συντονισμού. Είναι ενδιαφέρον ότι το 1968 το ΓΕΕΘΑ μετονομάστηκε σε Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων (ΑΕΔ), με τον αρχηγό του να διοικεί από τον καιρό της ειρήνης και τους τρεις κλάδους των ενόπλων δυνάμεων.⁶⁸ Παρότι έχουμε πλήρη διακλαδική διοίκηση σε ένα πρώιμο στάδιο, στην κρίση του 1974 αποδείχθηκε ότι οι αρχηγοί των κλάδων χρησιμοποίησαν αυτήν τη δομή για να αποσεισουν τις ευθύνες τους και να τις επιρρίψουν στον αρχηγό του ΑΕΔ.⁶⁹

⁶⁵ Νίκος Αλιβιζάτος, *Η Συνταγματική Θέση των Ενόπλων Δυνάμεων, Α' Τόμος* (Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας), 1987, 113-14.

⁶⁶ Υπάρχει η πλήρης σειρά των πρακτικών και των αποφάσεων μεταξύ Ιανουαρίου 1936 και Οκτωβρίου 1940 στο Κωνσταντίνος Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί της Ελλάδος 1936-1940*, (Αθήνα: Δούρειος Ίππος, 2011).

⁶⁷ Αλιβιζάτος, *Η Συνταγματική Θέση των Ενόπλων Δυνάμεων*, 115-36.

⁶⁸ Νομοθετικό Διάταγμα Αριθ. 58, *Περί Υπουργείου Εθνικής Αμύνης και των Οργάνων της Διοικήσεως και Ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως 293, 14 Δεκεμβρίου 1968).

⁶⁹ Όπως προκύπτει από τις απολογητικές αναφορές των αρχηγών αεροπορίας και ναυτικού, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής (ΙΚΚ), Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή Φ. 39.439, Αναφορά του Αλεξάνδρου Παπανικολάου, Αρχηγού Αεροπορίας προς τον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως και τον Υπουργό Εθνικής Αμύνης, με θέμα : *Η Ελληνική Αεροπορία Κατά την Περίοδο 25 Νοεμβρίου 1973- 24 Ιουλίου 1974*, 20 Σεπτεμβρίου 1974 και Πέτρος Αραπάκης, *Το Τέλος της Σιωπής*, (Αθήνα: Νέα Σύνορα - Α. Λιβάνης, 2000). Βλ. επίσης για το θέμα της αποστολής των υποβρυχίων και των αεροσκαφών στην

Βεβαίως συντονισμός μπορούσε να επιτευχθεί και χωρίς την ύπαρξη ειδικού προς τούτο οργάνου. Ιδιαίτερα ο συντονισμός με την εξωτερική πολιτική υπήρξε τραγικός. Από την αρχή οι δικτάτορες έτρεφαν βαθιά δυσπιστία προς τους διπλωμάτες και δεν ήθελαν να τους χρησιμοποιήσουν ή να ακούσουν τις απόψεις τους.⁷⁰ Την τραγική κατάσταση περιγράφουν οι πρέσβεις Λαγάκος, Θεοδωρόπουλος και Αλεξανδράκης ως εξής: 'ο αγώνας τους (των διπλωματών) ήταν χαμένος εκ των προτέρων γιατί δεν είχαν καμία επικοινωνία με τον άορατο δικτάτορα και καμία δυνατότητα να τον επηρεάσουν. Το Κυπριακό τώρα χειριζόταν ειδικό γραφείο του Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων και κύκλος φανατικών αντιμακαριακών αξιωματικών στην Αθήνα και στη Λευκωσία, που είχαν την εμπιστοσύνη του Ιωαννίδη'.⁷¹

Από τις αρχές του 1974 και μετά το θάνατο του στρατηγού Γεωργίου Γρίβα, η κατάσταση στην Κύπρο είχε αρχίσει να οξύνεται μεταξύ μακαριακών και αντιμακαριακών, ενώ η ελληνική κυβέρνηση υποστήριζε την ΕΟΚΑ Β' και όλες τις αντιμακαριακές ενέργειες. Στην Ελλάδα δεν υπήρχε σε κανένα επίπεδο συνεργασία περί της ακολουθητέας στρατηγικής, ούτε καν συνομιλία αρμοδίων φορέων. Το υπουργείο εξωτερικών αντάλλαξε επιστολές με το ΑΕΔ σαν να επρόκειτο για εκπροσώπους διαφορετικών κρατών. Ενώ οι προϊστάμενοί τους δεν μιλούσαν μεταξύ τους καθώς δεν υπήρχε κάποιο βήμα για να συναντηθούν, πραγματοποιήθηκαν δύο συναντήσεις μεταξύ εκπροσώπων του υπουργείου Εξωτερικών και του ΑΕΔ στις 1 Ιουνίου και 2 Ιουλίου 1974 για τα θέματα της Κύπρου. Στις συναντήσεις αυτές, όπως και σε όλες τις συναντήσεις στις οποίες οι προϊστάμενοι δεν συμφωνούν ή δεν έχουν επαφές μεταξύ τους, δεν υπήρχε περίπτωση να συντεθούν απόψεις παρά μόνο οι εκπρόσωποι να ανταλλάξουν παράλληλους μονόλογους.⁷²

Πάντως από το υπουργείο εξωτερικών, που είναι και αρμόδιο για την εκτίμηση της διεθνούς κατάστασης, καταβλήθηκαν προσπάθειες από τον υπουργό μέχρι τους αρμόδιους διπλωμάτες ώστε να εξομαλυνθεί η κατάσταση στην Κύπρο και να μην προχωρήσει το πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου για την ανατροπή του Μακαρίου. Οι ηχηρές διαδοχικές παραιτήσεις του υπουργού Σπύρου Τετενέ στις 8 Ιουνίου, του Γενικού Διευθυντή Άγγελου Βλάχου στις 29 Ιουνίου και του Διευθυντή Πολιτικών Υποθέσεων Ιωάννη Τζούνη στις 8 Ιουλίου, όλης δηλαδή της ηγεσίας δηλαδή του υπουργείου δεν έφεραν αποτέλεσμα. Επιπλέον, ο πρέσβης μας στην Άγκυρα Δημήτριος Κοσμάδόπουλος παραιτήθηκε στις 16 Ιουλίου, μην έχοντας άλλον τρόπο

Κύπρο, Βουλή των Ελλήνων-Βουλή των Αντιπροσώπων, *Φάκελος Κύπρου, Τόμος Α, Τα Πορίσματα της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής των Ελλήνων και της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής της Βουλής των Αντιπροσώπων*, (Αθήνα-Λευκωσία, 2018), 93-97.

⁷⁰ Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος και Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974, Μια Ενδοσκόπηση*, (Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1987), 105.

⁷¹ Στο ίδιο, 69. Βεβαίως ούτε οι διπλωμάτες είναι απαλλαγμένοι από στερεότυπα για τους στρατιωτικούς.

⁷² Νικόλαος Κουνινιώτης, *Επτά Μήνες για το Πραξικόπημα και την Εισβολή Υπουργείο Εξωτερικών: Αγώνες και Αγωνίες τις Τραγικές Εκείνες Ημέρες*, (Αθήνα: Ποταμός, 2012), 93 και 120.

να εκφράσει την αντίθεσή του.⁷³ Από την άλλη, δεν παραιτήθηκε οποιοσδήποτε άλλος, όχι μόνο από τους υπουργούς της κυβέρνησης αλλά ούτε και από την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων, πλην του αντιστρατήγου Γεωργίου Ντενίση, διοικητού του ΓΕΕΦ.

Συγκριτική ανάλυση

Στη συγκριτική ανάλυση εξετάζουμε τις πληροφορίες περί του εχθρού και αξιολογούμε παράλληλα και τις δικές μας δυνατότητες. Αρχίζοντας από τον εχθρό, η ποιότητα των αποτελεσμάτων στον κόσμο των πληροφοριών και ιδιαίτερα της στρατηγικής προειδοποίησης, εξαρτάται από την ανεύρεση λύσεων σε προβλήματα που έχουν σχέση περισσότερο με την ανθρώπινη φύση παρά με την τεχνολογία. Τέτοια προβλήματα είναι η ανθρώπινη ψυχολογία και η πολιτική, οι ευσεβείς πόθοι, οι εθνικές προκαταλήψεις, η αντίληψη και η παρανόηση της πραγματικότητας, τα αντιτιθέμενα συμφέροντα και οι οργανωτικές αδυναμίες.⁷⁴ Η Roberta Wohlstetter με το έργο αναφοράς της για το Pearl Harbor, επικεντρώθηκε για πρώτη φορά στο ζήτημα της ανθρώπινης αντίληψης σε οποιαδήποτε κρίση. Υποστήριξε δε ότι, ο αιφνιδιασμός επέρχεται όχι επειδή λείπουν οι πληροφορίες αλλά επειδή είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς το «σήμα» από τα «παράσιτα», τις ορθές δηλαδή από τις λανθασμένες πληροφορίες.⁷⁵

Την όλη εργασία των πληροφοριών μπορούμε να τη διακρίνουμε σε τρία επίπεδα: τη συλλογή, την ανάλυση και την αποδοχή. Η αποδοχή περιλαμβάνει την ετοιμότητα των πολιτικών να κάνουν χρήση των πληροφοριών στη διαμόρφωση της πολιτικής τους. Εφόσον, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, ο αιφνιδιασμός δεν προκύπτει από έλλειψη πληροφοριών, η οποιαδήποτε επιτυχία πρέπει ν' αναζητηθεί στα επίπεδα της ανάλυσης και της αποδοχής.⁷⁶ Όλες οι πληροφορίες που συλλέγονται για τον εχθρό αφορούν είτε στις προθέσεις είτε στις δυνατότητές του. Παρότι ο διαχωρισμός αυτός φαίνεται αρκετά εύκολος, στην πράξη η διαλογή, η εκτίμηση και η επιβεβαίωση είναι εξαιρετικά σύνθετες και χρονοβόρες διαδικασίες καθώς και ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα της ανάλυσης. Είναι ευνόητο ότι είναι πολύ πιο εύκολο να συλλέξει κάποιος πληροφορίες για τις δυνατότητες παρά για τις προθέσεις του αντιπάλου.⁷⁷

⁷³ Στο ίδιο, 115-37

⁷⁴ Michael Handel, 'Intelligence and the Problem of Strategic Surprise' στο Richard Betts και Thomas Mahnken, *Paradoxes of Strategic Intelligence: Essays in Honor of Michael I. Handel*, (London: Frank Cass, 2003), 6.

⁷⁵ Roberta Wohlstetter, *Pearl Harbor: Warning and Decision* (Stanford: Stanford University Press, 1962) και Abraham Ben-Zvi, 'Intention, Capability and Surprise: A Comparative Analysis', *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 13, No. 4, (December 1990), 19-20 καθώς και Eliot Cohen and John Gooch, *Military Misfortunes: The Anatomy of Failure in War*, (New York: The Free Press, 1990). Για την αντίληψη και την παρανόηση στις διεθνείς σχέσεις, βλ. επίσης Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics* (Princeton: Princeton University Press, 2017).

⁷⁶ Handel, 'Intelligence and the Problem of Strategic Surprise', 7-8.

⁷⁷ Στο ίδιο, 11-12.

Και στην περίπτωση της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974 δεν έλειψαν οι πληροφορίες για τις τουρκικές κινήσεις και δυνατότητες, ειδικά μετά το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου. Οι προετοιμασίες των Τούρκων από τις 16 μέχρι τις 19 Ιουλίου ήταν πολυσχιδείς, όπως είναι φυσικό για μία τέτοιας έκτασης αποβατική επιχείρηση και ήταν αδύνατο να παραμείνουν μυστικές. Αναφέρθηκαν δε στην ελληνική πλευρά από μία σωρεία πηγών.⁷⁸ Όλες αυτές οι πληροφορίες όμως προσέκρουσαν στα επίπεδα της ανάλυσης και της αποδοχής: ο Ιωαννίδης είχε προεξοφλήσει ότι οι Τούρκοι δεν θα επενέβαιναν στην Κύπρο και επομένως δεν αποδέχονταν την ερμηνεία ότι οι δραστηριότητες των Τούρκων σήμαιναν προετοιμασία για αποβατική επιχείρηση.⁷⁹ Η πεποίθηση του Ιωαννίδη περί μη επέμβασης της Τουρκίας είχε μεταφερθεί σε όλα τα επίπεδα, από την Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΚΥΠ), το ΑΕΔ και το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ) στην Κύπρο.

Χαρακτηριστικό της παραπάνω κατάστασης αποτελεί η εκτίμηση πληροφοριών της ΚΥΠ στις 19 Ιουλίου. Ο Ιωαννίδης, ισχυρίζεται ο Μπονάνος, είχε ζητήσει να αντικατασταθεί ο διοικητής της ΚΥΠ αντιστράτηγος Λάμπρος Σταθόπουλος, επειδή διόγκωνε και παρερμήνευε τις πληροφορίες. Οπότε, συμμορφούμενος ο Σταθόπουλος επισκέφθηκε δύο φορές τον Μπονάνο το πρωί στις 19 Ιουλίου καθησυχάζοντάς τον, ότι η τουρκική δραστηριότητα ήταν συνήθης.⁸⁰ Το βράδυ της ίδιας ημέρας, ο Σταθόπουλος υιοθέτησε την εκτίμηση που υπέβαλε το κλιμάκιο Κύπρου της ΚΥΠ ότι *‘ο εχθρός δύναται να προβεί εις αποβατικήν ενέργειαν από νυκτός 19/20 Ιουλίου 1974 διά... εις τας ακτάς της Κυρηνείας... ενισχυόμενος και... και υποστηριζόμενος...’*. Στο τέλος όμως πρόσθεσε τη φράση, *‘εφόσον οι πολιτικοστρατηγικές συνθήκες το επιτρέψουν’*. Με τον τρόπο αυτό ακύρωνε την ουσία της προηγούμενης εκτίμησης, αφήνοντας αμφιβολίες για την πρόθεση, έτσι ώστε να ευθυγραμμισθεί με την άποψη

⁷⁸ Γεώργιος, Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου*, (Αθήνα: Αδελφοί Βλάσση, 1996), 223-37, Ιωάννης Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Αττίλες*, (Αθήνα: 1997), 227-28, Γεώργιος Τσουμής, *Ενθυμήματα & Τεκμήρια Πληροφοριών της ΚΥΠ για Κύπρο και Εγγύς Ανατολή*, (Αθήνα: Δούρειος Ίππος, 2011), 62-72 και Πάυλος Αποστολίδης, *Μυστική Δράση: Υπηρεσίες Πληροφοριών στην Ελλάδα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014), 214-17. Επίσης, Βουλή των Ελλήνων, *Φάκελος Κύπρου, Τόμος Α' Τα Πορίσματα*, 81-84. Επιπρόσθετα, την άνοιξη του 1973 οι στρατιωτικοί ακόλουθοι της Βρετανίας και των ΗΠΑ παρουσιάζονταν αυθόρμητα, για δικούς τους λόγους, στο ΓΕΕΦ και παρέδιδαν λεπτομερείς πληροφορίες για τα τουρκικά σχέδια, που αποδείχθηκαν ακριβείς ενάμιση χρόνο αργότερα με την τουρκική εισβολή. Λεπτομέρειες στο Χαραλαμπόπουλος, *Περιμένοντας τον Αττίλα*, 326-56.

⁷⁹ Για τις σχέσεις του Ιωαννίδη με τη CIA και τις διαβεβαιώσεις που πίστευε ότι είχε βλ. μεταξύ άλλων Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα, 1967-1974*, (Αθήνα: Πατάκης, 2002), 211-13, Αλέξης Παπαχελάς, *‘Ποιος Εξαπατά Ποιον’ ΤΟ ΒΗΜΑ*, 18 Ιουλίου 1999, του ίδιου, *‘Ο Ιωαννίδης Βρίζει τον Κίσινγκερ: Η Άγνωστη Συνομιλία με τον Αγγελιοφόρο της CIA’*, *Το ΒΗΜΑ*, 25 Ιουλίου 1999 καθώς και *‘Οι Σχέσεις της CIA με τον Δ. Ιωαννίδη’*, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 24 Νοεμβρίου 2008, Στάθης Ευσταθιάδης, *‘Η Ώρα του Αττίλα’*, *Το ΒΗΜΑ*, 20 Ιουλίου 2008, Θεόδωρος Κουλουμπής, *‘Η Σχέση Χένρι Κίσινγκερ και Δημήτρη Ιωαννίδη Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 22 Αυγούστου 2010 και *‘Ο Αόρατος Δικτάτορας και η Εισβολή στην Κύπρο’*, *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 22 Αυγούστου 2010.

⁸⁰ Μπονάνος, *Η Αλήθεια*, 234, Αποστολίδης, *Μυστική Δράση*, 217.

του Ιωαννίδη, παρά με την πραγματικότητα.⁸¹ Πρόκειται για σαφέστατο παράδειγμα 'πολιτικοποίησης' της πληροφορίας για να τύχει της αποδοχής του πολιτικού προϊσταμένου.

Εκτός όμως από την εκτίμηση περί του εχθρού σημαντικό ρόλο παίζει και η γνώση των δικών μας δυνατοτήτων και η συγκριτική τους αντιπαραβολή με εκείνες του εχθρού. Η αποτίμηση των φιλίων δυνατοτήτων δεν είναι κάτι που προκύπτει αυτονόητα αλλά απαιτεί εξαιρετική επαγγελματική και οργανωτική ικανότητα για να προχωρήσει κάποιος πέρα από την απλή απαρίθμηση προσωπικού, οπλικών συστημάτων και υλικού. Απαραίτητες προϋποθέσεις επομένως είναι ο επαγγελματισμός και η αξιοκρατία στις προαγωγές και τις τοποθετήσεις. Εν τούτοις και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά είχαν υπονομευθεί ιδιαίτερα στην περίοδο της δικτατορίας, χωρίς αυτό να σημαίνει πως η υπονόμηση άρχισε μετά την 21^η Απριλίου 1967.

Ο επαγγελματισμός είναι κατά τον Huntington ένα από τα τρία βασικά χαρακτηριστικά ενός στρατού, μαζί με την ευθύνη απέναντι στην κοινωνία και τον ιδιαίτερο επαγγελματικό του χαρακτήρα.⁸² Η συμμετοχή των αξιωματικών στην πολιτική και η ανάληψη πολιτικών θέσεων διέβρωσαν τον επαγγελματισμό του στρατού. Εν ενεργεία ή αμέσως μετά την αποστρατεία αξιωματικοί ανέλαβαν θέσεις σε υπουργεία, δημόσιους οργανισμούς, περιφέρειες, νομούς και δήμους, νοσοκομεία και τηλεοπτικούς σταθμούς. Η ανάληψη τέτοιων θέσεων από τους αξιωματικούς, πέρα από την εξειδίκευσή τους, διέβρωσε τον επαγγελματισμό του στρατού.⁸³

Ως προς το ζήτημα της αξιοκρατίας κρίνουμε σημαντικό να επισημάνουμε δύο στοιχεία. Το πρώτο είναι ότι εκείνο που θεωρούνταν ως το πρώτιστο προσόν ιδιαίτερα για τους ανώτατους βαθμούς, ήταν η πολιτική συμμόρφωση με το καθεστώς και όχι τα επαγγελματικά προσόντα. Συνέπεια αυτής της αρχής είναι ότι από την εγκαθίδρυση της δικτατορίας ένας σημαντικός αριθμός αξιωματικών βρέθηκε εκτός στρατού, επειδή δεν συμφωνούσαν με το στρατιωτικό καθεστώς. Μία άλλη συνέπεια είναι ότι με τη λογική και τα προσόντα των πειθήνιων οργάνων έφτασε η Ελλάδα τον Ιούλιο του 1974 να έχει αρχηγό των ενόπλων της δυνάμεων τον Γρηγόριο Μπονάνο και διοικητή του ΓΕΕΦ στην Κύπρο τον ταξίαρχο Μιχαήλ Γεωργίτση. Δείγμα της ικανότητας του πρώτου, αποτελεί το γεγονός ότι ενώ αργά το βράδυ της 18^{ης} Ιουλίου 1974 ειδοποιήθηκε ότι οι Τούρκοι επιβιβάζουν δυνάμεις επί πλοίων, εκείνον απασχόλησε περισσότερο το γεγονός ότι δεν υπήρχε εκτίμηση της ΚΥΠ και στην ουσία δεν προέβη σε οποιαδήποτε σημαντική ενέργεια.⁸⁴ Ο δεύτερος, αν και δέχθηκε

⁸¹ Τσουμής *Ενθυμήματα & Τεκμήρια Πληροφοριών της ΚΥΠ*, 68 και 274.

⁸² Huntington, *The Soldier and the State*, 11-18.

⁸³ Αριθμητικά στοιχεία όπως στο Μελέτης Μελετόπουλος, *Η Δικτατορία των Συνταγματάρχων: Κοινωνία, Ιδεολογία, Οικονομία*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1996), 439-42. Για παρόμοια φαινόμενα στην Αργεντινή βλ. Francisco Fernando de Santibañes. 'The Effectiveness of Military Governments during War The Case of Argentina in the Malvinas', *Armed Forces and Society*, Vol. 33, No. 4. (July 2007), 628.

⁸⁴ Την νοοτροπία αυτή ενός κατώτερου γραφειοκράτη επιτελούς την αποκαλύπτει ο ίδιος στο απολογητικό του έργο Μπονάνος, *Η Αλήθεια*, 233, που δεν κατάλαβε ότι περισσότερο τον εκθέτει παρά

να εκτελέσει το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, κατά την τουρκική απόβαση επέδειξε πλήρη αδυναμία αντίδρασης, ζητούσε δε συνεχώς οδηγίες για το τι έπρεπε να πράξει, ακόμη και όταν οι Τούρκοι βομβάρδιζαν το νησί.⁸⁵ Το δεύτερο στοιχείο είναι η έλλειψη σεβασμού στον κυριότερο θεσμό ενός στρατού, την ιεραρχία των βαθμών. Κατώτεροι αξιωματικοί, στυλοβάτες του καθεστώτος, ανέλαβαν ρόλους πέρα από το βαθμό τους, αντικαθιστώντας τη φυσική ιεραρχία, με συνέπειες καταστροφικές για την πειθαρχία και το ηθικό.

Λήψη αποφάσεων

Η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι κρίσιμης σημασίας για τη στρατηγική αξιολόγηση, αλλά με κάπως πιο διαφορετικό τρόπο σε σχέση με τα προηγούμενα στοιχεία της στρατηγικής αξιολόγησης. Τα προηγούμενα τρία στοιχεία έχουν σχέση με τις πληροφορίες που διαμορφώνουν τις στρατηγικές επιλογές που έχει στη διάθεσή του ένας ηγέτης σε μία διεθνή κρίση. Αντιθέτως, η διαδικασία λήψης απόφασης επηρεάζει την ικανότητα να επιλέγει ο ηγέτης τη συγκεκριμένη στρατηγική και να τη μεταφράζει σε πρακτικές ενέργειες προς υλοποίηση. Όλες οι διαβουλεύσεις και οι αναλύσεις είναι άχρηστες, αν δεν υπάρχει ένας σαφής μηχανισμός λήψεως αποφάσεων.⁸⁶

Στο καθεστώς Ιωαννίδη, οι θεσμοί λήψεως αποφάσεων δεν λειτουργούσαν και οι αποφάσεις λαμβάνονταν από τον ίδιο τον δικτάτορα, που συγκέντρωνε όλη την εξουσία. Το υπουργικό συμβούλιο, το ΑΣΕΑ, το Ανώτατο Συμβούλιο Ενόπλων Δυνάμεων (ΑΣΕΔ) και άλλα όργανα λειτουργούσαν προσχηματικά για να υλοποιήσουν τις αποφάσεις του Ιωαννίδη, στον οποίο όλοι όφειλαν τις θέσεις τους. Από τον Ιανουάριο του 1974 ο Ιωαννίδης με τη σύμφωνη γνώμη του 'πρωθυπουργού' καθόρισε κάθε μήνα να συναντώνται στο σπίτι του Ανδρουτσόπουλου μαζί με τον Γκιζίκη και τον Μπονάνο, ώστε ν' αντιμετωπίζουν από κοινού τα διάφορα προβλήματα και να αποφασίζουν για τον περαιτέρω χειρισμό τους. Όπως όμως αποδείχθηκε, κανένα πρόβλημα δεν αντιμετωπίστηκε, ούτε ελήφθη κάποια σημαντική απόφαση στις συσκέψεις αυτές. Με τις συσκέψεις αυτές δινόταν η εντύπωση κάποιας συλλογικότητας στον τρόπο λήψεως των αποφάσεων. Ήταν ωστόσο τυπικές συναντήσεις που χρησίμευαν στο να προσδώσει ο Ιωαννίδης νομιμοφάνεια στις αποφάσεις του. Πραγματοποιήθηκαν έξι τέτοιες συναντήσεις μέχρι τον Ιούνιο του 1974.⁸⁷ Από τον Απρίλιο του 1974 καθιερώθηκαν και εβδομαδιαίες συσκέψεις μεταξύ Γκιζίκη, Μπονάου και Ιωαννίδη στο σπίτι του Γκιζίκη, για να

τον δικαιολογεί. Βλ. επίσης κριτική για το ίδιο θέμα στο Χαραλαμπόπουλος, *Περιμένοντας τον Αττίλα*, 263-64.

⁸⁵ Μπονάνος, *Η Αλήθεια*, 247, Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου*, 654, Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Αττίλες*, 274-75. Βεβαίως ο Μπονάνος τον κατηγορεί και για να αποσείσει τις δικές του ευθύνες.

⁸⁶ Brooks, *Shaping Strategy*, 40

⁸⁷ Τις περιγράφει ο Μπονάνος, *Η Αλήθεια*, 163-74.

υπάρξει, υποτίθεται, συντονισμός απόψεων πριν τη συνάντηση με τον Ανδρουτσόπουλο. Και αυτές, όμως, ήταν τυπικές συναντήσεις άνευ περιεχομένου.⁸⁸

Η σοβαρότερη από τις αποφάσεις του καθεστώτος Ιωαννίδη για την Κύπρο ήταν εκείνη για τη βίαιη ανατροπή του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Η απόφαση είχε ληφθεί πολύ πριν την εκδήλωση του πραξικοπήματος στις 15 Ιουλίου 1974. Ο Ιωαννίδης ενημέρωσε τους Γκιζίκη, Ανδρουτσόπουλο και Μπονάνο στη μηνιαία συνάντησή τους του Απριλίου ότι 'πρέπει να τελειώνουμε με τον Μακάριο'. Ο Ιωαννίδης είχε λάβει την απόφαση για ανατροπή του Μακαρίου ενωρίτερα με τον στενό κύκλο των υποστηρικτών του, προτού την ανακοινώσει στους άλλους τρεις. Στη συνέχεια ο Ιωαννίδης με τον Μπονάνο επέλεξαν ως υπεύθυνους για την υλοποίηση του πραξικοπήματος τον ταξίαρχο Γεωργίτση και τον συνταγματάρχη Κωνσταντίνο Κομπόκη.⁸⁹

Η απόφαση του Ιωαννίδη για το πραξικόπημα στηρίχθηκε σε δύο προϋποθέσεις. Η πρώτη ήταν ότι η ενέργεια είχε τη συγκατάθεση ή τη σιωπηλή έγκριση των Αμερικανών. Στη σύσκεψη της 20^{ης} Ιουλίου, μετά την έναρξη της τουρκικής εισβολής, με τον Αμερικανό υφυπουργό εξωτερικών Joseph Sisco, ο Ιωαννίδης φέρεται να είπε 'μας εξαπατήσατε'.⁹⁰ Μέχρι σήμερα δεν είναι γνωστό ποιες διαβεβαιώσεις είχε ο Ιωαννίδης και από ποιους Αμερικανούς. Πάντως δεν ήταν από τους επίσημους διπλωματικούς διαύλους, διότι οι επαφές του Ιωαννίδη ήταν με το κλιμάκιο της CIA.⁹¹ Η δεύτερη προϋπόθεση ήταν ότι η Τουρκία δεν θα αντιδράσει στην ανατροπή του Μακαρίου, πολύ δε περισσότερο δεν θα εισβάλει στην Κύπρο. Υπήρχαν πολλοί λόγοι που καθιστούσαν την τουρκική στρατιωτική επέμβαση αναπόφευκτη και τούτο δεν αποτελεί μόνο εκ των υστέρων σοφία. Πρώτα απ' όλα, η Τουρκία είχε διακηρύξει επανειλημμένα ότι θα αντιδρούσε σε οποιαδήποτε ενέργεια που απέβλεπε σε Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Ο Ιωαννίδης μάλλον πίστευε ότι οι Αμερικανοί θα απέτρεπαν τους Τούρκους από το να επέμβουν στρατιωτικά. Παρά το γεγονός ότι οι Αμερικανοί είχαν αποτρέψει στρατιωτική επέμβαση των Τούρκων στην Κύπρο το 1964 και το 1967, η κατάσταση είχε διαφοροποιηθεί το 1974. Επιπλέον, οι σχέσεις της Αθήνας με την Άγκυρα είχαν χειροτερευτεί από το προηγούμενο έτος λόγω του ζητήματος του Αιγαίου. Εκτός αυτού, το ελληνικό καθεστώς ήταν ήδη απονομιμοποιημένο διεθνώς και το πραξικόπημα στην Κύπρο το απομόνωσε περαιτέρω, με συνέπεια η Ελλάδα να βρεθεί χωρίς κανένα σύμμαχο. Ακόμη και η Σοβιετική Ένωση, στην οποία υπολόγιζε ο Μακάριος, δεν αντέδρασε στην τουρκική εισβολή.⁹² Οι προϋποθέσεις επομένως στις οποίες βασίσθηκε η απόφαση του Ιωαννίδη

⁸⁸ Στο ίδιο, 174.

⁸⁹ Στο ίδιο, 169, Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Απτίλες*, 184, 192 και Βουλή των Ελλήνων, *Φάκελος Κύπρου, Τόμος Α' Τα Πορίσματα*, 68 και 191

⁹⁰ Στο ίδιο, 77 και 204, Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου*, 406 και Ριζάς, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Δικτατορία των Συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα*, 211.

⁹¹ Για τις σχέσεις του Ιωαννίδη με τους Αμερικανούς και τις διαβεβαιώσεις βλ. υποσημ. 79.

⁹² Tozun Bahcheli, 'Cyprus 1974: Turkey's Military Success Followed by Political Stalemate,' *Mediterranean Quarterly*, Vol. 25, No. 1, (Winter 2014), 10-11.

για το πραξικόπημα στην Κύπρο αποδείχθηκαν όχι απλώς λανθασμένες, αλλά καταστροφικές.

Είναι χρήσιμο εδώ να κάνουμε μία σύγκριση με την Αργεντινή το 1982. Η απόφαση της δικτατορικής κυβέρνησης να καταλάβει τα νησιά Falklands στηρίχθηκε επίσης σε δύο εξίσου λανθασμένες προϋποθέσεις: ότι θα έχουν την υποστήριξη των Αμερικανών και ότι η Βρετανία δεν θα επέμβει. Όμως ο στρατηγός Leopoldo Galtieri, που ακριβώς όπως και ο Ιωαννίδης κατηγορήσε τους Αμερικανούς ότι τον εξαπάτησαν και τον πρόδωσαν, εξασφάλισε τουλάχιστον κάποια συναίνεση των πολιτικών δυνάμεων της χώρας.⁹³

Τους λόγους αυτής της μοιραίας και καταστροφικής απόφασης πρέπει να τους αναζητήσουμε στο προσωπικό υπόβαθρο του Ιωαννίδη και του περιβάλλοντός του. Πρώτον, το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών που πολέμησαν στον Εμφύλιο Πόλεμο διακατέχονταν από ισχυρά αντικομμουνιστικά αισθήματα. Ο Ιωαννίδης ιδίως ήταν φανατικός αντικομμουνιστής και επιπλέον μισούσε τον Μακάριο. Ο αντικομμουνισμός, η βοήθεια των Αμερικανών και η είσοδος της χώρας στο ΝΑΤΟ, που εγγυώνταν την ασφάλειά της έναντι των βορείων κομμουνιστών γειτόνων της, ένωναν την Ελλάδα με τη δυτική συμμαχία. Ο Ιωαννίδης αισθάνονταν άνετα με τους συνομιλητές του, κατώτερους αξιωματούχους της CIA, με τους οποίους τον ένωνε ο αντικομμουνισμός. Σε ένα τέτοιο κλίμα, δεν ήταν δύσκολο για τον Ιωαννίδη να συγχέει τα εθνικά συμφέροντα της χώρας του με εκείνα των Αμερικανών.⁹⁴ Ο Μακάριος υποστηριζόταν από το κομμουνιστικό ΑΚΕΛ, είχε σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση και ήταν αντίθετος με την Ένωση, άρα μισητός με όλα τα ιωαννιδικά κριτήρια. Δεύτερον, ο Ιωαννίδης δεν είχε ταξιδέψει ποτέ έξω από τη χώρα και η 'ανάγνωση' του διεθνούς περιβάλλοντος που έκανε, ήταν δέσμια των προκαταλήψεων και του στενού του ορίζοντα. Έχοντας αναλωθεί σε όλη τη σταδιοδρομία του σε συνωμοσίες και κινήματα στο εσωτερικό της χώρας, θεωρούσε ότι μπορούσε να εξάγει τον τρόπο ενεργείας του και σε άλλη χώρα, δίχως να προκληθεί καμία αντίδραση.⁹⁵ Ο Ιωαννίδης επέδειξε πλήρη στρατηγικό 'αναλφαβητισμό', χωρίς να είναι ο μόνος αφού και η στρατιωτική ηγεσία σκέφτονταν με παρόμοιο τρόπο. Την επιτομή της απουσίας οποιασδήποτε στρατηγικής αίσθησης, εξέφρασε με εντυπωσιακό τρόπο ο αντιστρατηγός Γρηγόριος Σπαντιδάκης στην ελληνοτουρκική συνάντηση της Κεσσάνης τον Σεπτέμβριο του 1967. Ο και αντιπρόεδρος της δικτατορικής κυβέρνησης, έκανε 'έκκληση' προς τους Τούρκους να δεχθούν την Ένωση, 'αφού η Τουρκία είχε έκταση μεγαλύτερη από τη Γαλλία και η Κύπρος ήταν τόσο μικρή, που δεν άξιζε καν τον κόπο να ασχολούνται με αυτή'.⁹⁶

⁹³ Carlos Moneta, "The Malvinas Conflict: Some Elements for an Analysis of the Argentine Military Regime's Decision-Making Process, 1976-82." *Millennium*, Vol. 13, No. 3, (Winter 1984), 319.

⁹⁴ Constantine Danopoulos, 'The Greek Military Regime (1967-1974) and the Cyprus Question Origins and Goals', *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 10, (Fall 1982); 257-273.

⁹⁵ Ο Ιωαννίδης και ο Παπαδόπουλος 'ανταγωνίζονταν' μεταξύ τους για το ποιος έπρεπε να θεωρηθεί μεγαλύτερος συνωμότης, Κακαουνάκης. 2650 *Μερόνυχτα Συνωμοσίας, Τόμος Α, 7*.

⁹⁶ Αλεξανδράκης κ.ά, *Το Κυπριακό 1950-1974*, 107.

Τέλος, ένα άλλο φαινόμενο που οδήγησε στη λήψη και αποδοχή της μοιραίας απόφασης, είναι η εκδήλωση ομαδικής σκέψης. Η ομαδική σκέψη αποτελεί έναν τρόπο σκέψης κατά τον οποίο τα μέλη μίας ομάδας υιοθετούν μια άποψη ή ένα συμπέρασμα που αντιπροσωπεύει τη συναίνεση της ομάδας, ανεξάρτητα του αν τα μέλη της πιστεύουν ότι η άποψη είναι βάσιμη, ορθή ή η βέλτιστη.⁹⁷ Σε ένα στρατιωτικό καθεστώς, όπου όλοι ανήκουν στην ίδια επαγγελματική κατηγορία, είναι εύκολο να δημιουργηθεί ομαδική σκέψη.⁹⁸ Ο Eliot Cohen στο *Supreme Command* υποστηρίζει ότι οι πιο επιτυχημένοι πολιτικοί σε πολεμική περίοδο, είναι εκείνοι οι οποίοι συνεχώς επεμβαίνουν στα επιχειρησιακά ζητήματα και προκαλούν τους στρατιωτικούς, αμφισβητώντας διαρκώς τις αποφάσεις τους. Οι πολιτικοί συνεισφέρουν μια διαφορετική οπτική των πραγμάτων, λαμβάνοντας υπόψη γεγονότα που παραβλέπουν οι στρατιωτικοί και ερμηνεύοντας με διαφορετικό τρόπο τα στρατιωτικά θέματα.⁹⁹ Εν απουσία πολιτικού ελέγχου, καθίσταται ευκολότερο για τους στρατιωτικούς να εκδηλώσουν ομοιόμορφη ομαδική σκέψη.

Η Ελληνική Στρατιωτική Στρατηγική: 20 Ιουλίου-16 Αυγούστου

*Δέκα χρόνια έστειλε τις μέλισσές του ο Ονήσιλος
να μας κεντρίσουν
να μας ξυπνήσουν
να μας φέρουν ένα μήνυμα.*

*Δέκα χιλιάδες μέλισσες έστειλε ο Ονήσιλος
κι όλες ψοφήσανε απάνω στο παχύ μας δέρμα
χωρίς τίποτα να νιώσουμε.¹⁰⁰*

Η ελληνική στρατηγική, από την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου μέχρι την ολοκλήρωση της δεύτερης φάσης της στις 16 Αυγούστου 1974, εξετάζεται ως ενιαία. Ωστόσο, συνήθως γίνεται διάκριση τριών φάσεων, ήτοι η εισβολή από 20 μέχρι 23 Ιουλίου, κατόπιν η καθεστωτική αλλαγή στην Ελλάδα στις 24 Ιουλίου και η περίοδος των διαπραγματεύσεων μέχρι τις 13 Αυγούστου και, τέλος, η περίοδος από 14 έως 16 Αυγούστου με την επέκταση του προγεφυρώματος από τους Τούρκους και την κατάληψη του 36% του κυπριακού εδάφους. Εν τούτοις εδώ εξετάζεται ως ενιαίο σύνολο επειδή επί της ουσίας σε όλο αυτό το διάστημα η ελληνική στρατηγική δεν μεταβλήθηκε. Ακολουθώντας κατά βάση το μοντέλο του

⁹⁷ Irving Janis, *Victims of Groupthink; A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*, (Boston: Houghton Mifflin, 1982), 2-12.

⁹⁸ Για παρόμοια φαινόμενα στην Αργεντινή, βλ. Santibañes. 'The Effectiveness of Military Governments', 628.

⁹⁹ Cohen, *Supreme Command*, 129-32 για το παράδειγμα του Churchill.

¹⁰⁰ Παντελής Μηχανικός, 'Ονήσιλος', *Κατάθεση*, 1975.

Eliot Cohen, τα στοιχεία της στρατηγικής που αναλύονται είναι οι προϋποθέσεις, η σύζευξη σκοπών-μέσων-τρόπων, το ρίσκο, οι προτεραιότητες και η θεωρία νίκης.¹⁰¹

Προϋποθέσεις

Με τον όρο προϋπόθεση εννοείται κάτι το οποίο προς το παρόν δεν είναι γνωστό με βεβαιότητα ότι είναι αληθές, λαμβάνεται ωστόσο ως δεδομένο ότι είναι αληθές. Οι προϋποθέσεις αφορούν ζητήματα που δεν είναι γνωστά σήμερα και θα γίνουν γνωστά στο μέλλον. Πρέπει επομένως συνεχώς να επανεξετάζονται για να διαπιστωθεί αν πράγματι ισχύουν. Οι προϋποθέσεις αποτελούν βασικό στοιχείο κάθε συζήτησης περί στρατηγικής και πρέπει να εξάγονται πριν την έναρξη οποιασδήποτε σχεδίασης.¹⁰² Η Ελλάδα είχε ήδη εδράσει την εκτέλεση του πραξικοπήματος για ανατροπή του Μακαρίου σε δύο προϋποθέσεις που αποδείχθηκαν καταστροφικές: ότι οι Αμερικανοί έδωσαν το πράσινο φως για το πραξικόπημα και ότι οι Τούρκοι δεν θα επενέβαιναν στην Κύπρο. Όταν στις 20 Ιουλίου άρχισε η τουρκική απόβαση, η ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία αιφνιδιάσθηκε απόλυτα και υπερίσχυσαν σε όλα τα κλιμάκια η σύγχυση, ο αυτοσχεδιασμός, η έλλειψη συντονισμού και η απελπισία. Ορισμένες φορές βεβαίως οι προϋποθέσεις, αντί να χρησιμοποιούνται εκ των προτέρων για την εκπόνηση της στρατηγικής, η επίκληση τους γίνεται εκ των υστέρων, για να δικαιολογηθούν πράξεις ή παραλείψεις. Στην περίπτωση της τουρκικής εισβολής στο διάστημα από 20 Ιουλίου έως 16 Αυγούστου 1974, αναφέρθηκαν ή έγινε επίκληση από τους πρωταγωνιστές, σε τρεις προϋποθέσεις, περισσότερο για τη δικαιολόγηση της απραξίας.

Η πρώτη είναι ο περιβόητος από βορρά κίνδυνος. Είναι γεγονός ότι ο κίνδυνος από την πλευρά της Βουλγαρίας ήταν εγγεγραμμένος στην ελληνική στρατηγική κουλτούρα από τις αρχές του εικοστού αιώνα. Ο κίνδυνος έγινε εντονότερος, λαμβάνοντας και ιδεολογική χροιά μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου και την ίδρυση των συνασπισμών.¹⁰³ Όμως το να ισχυρίζεται κάποιος το 1974 ότι σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου η Βουλγαρία θα επιτίθετο στην Ελλάδα αποτελεί μάλλον υπερβολή, διότι αυτό θα οδηγούσε σε ευρύτερη σύρραξη, ξεφεύγοντας εντελώς από το διμερές επίπεδο. Τον κίνδυνο από πλευράς Βουλγαρίας, μαζί με κινήσεις ρωσικών αεροσκαφών προς νότο, επικαλέσθηκε η στρατιωτική ηγεσία για την περίοδο 20 με 24 Ιουλίου.¹⁰⁴ Είναι ενδιαφέρον ότι τον ίδιο κίνδυνο βουλγαρικής επίθεσης με σοβιετική

¹⁰¹ Για το μοντέλο του Eliot Cohen βλ. Του ιδίου, 'Obama's COIN Toss', *The Washington Post*, December 6, 2009 Kevin Benson, 'Do Something: A Model for the Development of 21st Century Strategy', *Infinity Journal*, Vol. 4, No. 1, (Summer 2014), 14-16 και T.X. Hammes, 'Offshore Control: A Proposed Strategy for an Unlikely Conflict', *Strategic Forum, Institute for National Strategic Studies*, No. 278, (June 2015), 3.

¹⁰² Για μια συζήτηση για το ρόλο των προϋποθέσεων, βλ. Colin Gray, *Perspectives on Strategy*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 28-31, Ben Lombardi, 'Assumptions and Grand Strategy', *Parameters*, Vol. 41, No 1, (Spring 2011), 29-40 και στο T. X. Hammes, 'Assumptions: A Fatal Oversight', *Infinity Journal*, Vol. 1, No. 1, (Winter 2010), 4-6.

¹⁰³ Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα Των Κόσμων Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος*.

¹⁰⁴ Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ Φ. 82/1/1/6, Εκθεσεις επί Ενισχύσεων προς Εθνικήν Φρουράν Κύπρου Κατά τας Επιχειρήσεις 20 Ιουλ-2 Αυγ. 1974, 02 Αυγ. 1974. Η έκθεση, που υπογράφεται και από τους τέσσερεις

συμμετοχή επικαλέσθηκε και ο υπουργός Άμυνας της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας Ευάγγελος Αβέρωφ, σε συνάντησή του με τον Αμερικανό πρέσβη Tasca στις 26 Ιουλίου 1974. Παρά ταύτα αυτό το σενάριο, ακόμη και στον Αμερικανό πρέσβη, με μία μάλλον διπλωματική διατύπωση, φάνηκε “υπερβολικό και μη ρεαλιστικό”.¹⁰⁵ Είναι δύσκολο να εξηγήσει κάποιος την ελληνική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία να ανησυχεί περισσότερο από τους Αμερικάνους για την ασφάλεια του ΝΑΤΟ και τη γενίκευση της σύρραξης. Ακόμα και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, τόνισε στη σύσκεψη με τη στρατιωτική ηγεσία στις 3 Αυγούστου, ότι η θέση της Ελλάδος καθίστατο δυσμενέστερη διότι σε περίπτωση πολέμου με την Τουρκία, η Βουλγαρία μπορεί να εισέβαλε στη χώρα. Ο δε αρχηγός Στρατού Ανδρέας Γαλατσάνος, σε έγγραφο απάντησής του προς τον υπουργό Άμυνας στις 14 Αυγούστου, με την έναρξη δηλαδή της τουρκικής εισβολής, εκτιμούσε πως σε περίπτωση βουλγαρικής επιθέσεως οι ελληνικές δυνάμεις από την τοποθεσία του Έβρου, έπρεπε ενδεχομένως να συμπυκνωθούν μέχρι της γραμμής του Στρυμώνα ποταμού.¹⁰⁶

Η δεύτερη προϋπόθεση αλλά και δικαιολογία απραξίας που επικαλέσθηκε τόσο η δικτατορική όσο και η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας είναι ότι η Ελλάδα δεν διέθετε τις στρατιωτικές δυνατότητες για να αντιπαρατεθεί στην Τουρκία. Αυτό όμως το επιχείρημα θα εξετασθεί στη συνέχεια, στη συζήτηση για τους σκοπούς και τα μέσα. Η τρίτη προϋπόθεση, αν μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοια, είναι η αποχώρηση της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ στις 14 Αυγούστου, με σκοπό να ασκήσει πίεση στη Συμμαχία για να ενδιαφερθεί θετικά για την επίλυση του Κυπριακού. Η ενέργεια αυτή όμως το μόνο που κατόρθωσε ήταν η εκτόνωση της λαϊκής αγανάκτησης.¹⁰⁷ Κατά τα άλλα είναι ενδιαφέρον ότι η Βρετανία ήδη από το 1958, και σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, ισχυριζόταν πως μία αποχώρηση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ μπορούσε να είναι και πλεονεκτική.¹⁰⁸ Οι Αμερικανοί και οι σύμμαχοι γνώριζαν πως η Ελλάδα είχε μεγαλύτερη ανάγκη τη Συμμαχία από ότι το ΝΑΤΟ την Ελλάδα. Εκείνο που ήθελαν να αποφύγουν οι Αμερικανοί και το μόνο που ενείχε σημαντική διαπραγματευτική ισχύ, ήταν ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος. Η Ελλάδα όμως ήταν τόσο φοβισμένη η ίδια με μια τέτοια προοπτική που δεν τολμούσε να απειλήσει με πόλεμο και αυτό το γνώριζαν εχθροί και φίλοι.

αρχηγούς, αποτελεί την επίσημη θέση της στρατιωτικής ηγεσίας για το τι έπραξε η Ελλάδα το επίμαχο διάστημα. Ακόμη και ο ‘πρωθυπουργός’ του Ιωαννίδη χαρακτηρίζει ως μύθο τα της βουλγαρικής απειλής, βλ. Αδαμάντιος Ανδρουτσόπουλος, *Η Μαρτυρία Ενός Πρωθυπουργού*, (Αθήνα : Το Οικονομικόν, 1993), 367-74.

¹⁰⁵ From American Embassy Athens to Secretary of State Washington DC NIACT Immediate 4576, 262230Z JUL 74, *Cyprus: Conversation with Defense Minister Averoff*.

¹⁰⁶ Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ, Φ. 24/1/6/1, *Αναφορά Αρχηγού Στρατού προς Υπουργόν Εθνικής Άμυνας*, 14 Αυγ. 1974.

¹⁰⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (Γεν. επιμ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Γεγονότα και Κείμενα: Τόμος 8. Η Δύσκολη Μεταπολίτευση*, (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής, 2005), 89.

¹⁰⁸ Evanthis Hatzivassiliou, Cold War Pressures, Regional Strategies and Relative Decline: British Military and Strategic Planning for Cyprus 1950-60, *The Journal of Military History*, Vol. 73, No 4, (October 2009), 1162.

Στόχοι

Οι στόχοι μίας στρατηγικής μπορεί να έχουν δηλωθεί ή να μην είναι διατυπωμένοι. Ο δηλωμένος στόχος της δικτατορίας του Ιωαννίδη για την ανατροπή του Μακαρίου ήταν ότι θα οδηγούσε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να φαντασθεί κάποιος πώς μια τέτοια ενέργεια, θα κατέληγε στην ένωση, με τόσους δρώντες στο προσκήνιο και με τόσα αντιτιθέμενα συμφέροντα. Αφότου όμως άρχισε η τουρκική εισβολή στις 20 Ιουλίου, ο πολιτικός σκοπός ενός πολέμου θα όφειλε να είναι η αποτροπή της διχοτόμησης της Κύπρου και ο στρατιωτικός σκοπός η απόκρουση της τουρκικής εισβολής.

Αντί αυτών, ωστόσο, οι αρχηγοί των επιτελείων ισχυρίστηκαν ότι ο (πολιτικός) σκοπός ήταν η αποφυγή του πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και επομένως δεν έπρεπε να αποσταλούν ενισχύσεις στην Κύπρο (στρατιωτικός σκοπός) για να μην εμπλακούν στον αγώνα.¹⁰⁹ Ένα τέτοιο επιχείρημα όμως, πέραν του ότι είναι ανήθικο, επιπλέον στερείται λογικής: Η Ελλάδα με τις ενέργειές της προ(σ)καλεί την τουρκική εισβολή, δεν στέλνει ενισχύσεις για την απόκρουση της εισβολής για να μην προκληθεί ελληνοτουρκικός πόλεμος, μολονότι ελληνικές δυνάμεις προσβάλλονταν από τους Τούρκους.

Η ίδια περίπου λογική επικράτησε και με την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας αν και είναι γεγονός ότι η στρατιωτική κατάσταση ήταν δυσμενέστερη για την Ελλάδα. Το επιχείρημα συνοψίζεται ως εξής: Δεν υπερασπιζόμαστε την Κύπρο επειδή η Τουρκία έχει “γεωγραφικά πλεονεκτήματα” και η αντιμετώπιση των Τούρκων ήταν αδύνατη λόγω αποστάσεως και τετελεσμένων γεγονότων.¹¹⁰ Παρατηρούμε στην προκειμένη περίπτωση μία αντιστροφή των όρων για τους οποίους διεξάγεται ο πόλεμος. Μία χώρα εμπλέκεται σε πόλεμο για να υπερασπισθεί συμφέροντα επιβιώσεως ή ζωτικής σημασίας. Αν η Κύπρος - μείζον τμήμα του Ελληνισμού - δεν υπάγεται στα συμφέροντα επιβιώσεως ή τα ζωτικά της Ελλάδας, τότε είναι να απορεί κανείς για ποιά λόγο η χώρα θα χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική της ισχύ. Κατά τον Clausewitz ο πόλεμος έχει τη δική του γραμματική όχι όμως και αυτόνομη λογική. Η πολιτική παρέχει τη λογική στον πόλεμο και επομένως κατέχει μία πρωταρχική και καθοριστική θέση στη χάραξη της στρατηγικής.¹¹¹

Με άλλα λόγια η πολιτική μπορεί να επιλέξει την προσφυγή στον πόλεμο (λογική) ακόμα και αν έχει αμφιβολίες για τις στρατιωτικές δυνατότητες (γραμματική). Και τούτο είναι κάτι που έχει συμβεί πολλάκις στην ιστορία. Η Ελλάδα αποφάσισε να αμυνθεί και εναντίον της Γερμανίας το 1941, παρότι γνώριζε ότι δεν είχε τις στρατιωτικές δυνατότητες. Επιπλέον, αρνήθηκε να συμπτυχθεί στη γραμμή του Αλιάκμονα, που ήταν οικονομικότερη και ισχυρότερη και να εγκαταλείψει χωρίς αγώνα τη Μακεδονία και τη Θράκη στους Γερμανούς και τους Βουλγάρους. Η

¹⁰⁹ Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ, Φ. 82/1/1/6, *Εκθεσεις επί Ενισχύσεων προς Εθνικήν Φρουράν*.

¹¹⁰ Ραδιοτηλεοπτικό μήνυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή 15 Αυγ. 1974 στο *Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Τόμος 8. Η Δύσκολη Μεταπολίτευση*, 94-5.

¹¹¹ Clausewitz, *On War*, 605.

πρόταση των Βρετανών ήταν σύμφωνη με τη στρατιωτική γραμματική, η ελληνική όμως απόφαση ήταν πολιτικά ορθή.¹¹² Η Βρετανία ανέλαβε την εκστρατεία για την απελευθέρωση των Falklands στα οποία ζούσαν 1813 Βρετανοί και μερικές χιλιάδες πρόβατα ενώ η Αργεντινή κατέλαβε τα Falklands και στη συνέχεια τα υπερασπίστηκε, χωρίς να κατοικεί ούτε ένας Αργεντινός σε αυτά.¹¹³ Πέρα από συναισθηματικούς λόγους, η Ελλάδα έχει και στρατηγικό συμφέρον να υπερασπισθεί την Κύπρο. Η απόφασή της να μην το πράξει, τραυμάτισε έκτοτε πολύ σοβαρά την αυτοπεποίθηση και την αποτρεπτική της φήμη.

Τα Μέσα

Τα μέσα είναι οι πόροι που καθορίζουν τις στρατιωτικές δυνατότητες. Στην προκειμένη περίπτωση κρίνεται σκόπιμο να εξετασθούν οι επιχειρησιακοί παράγοντες του χώρου, του χρόνου και των δυνάμεων στο σύνολό τους και στην αλληλοσυσχέτισή τους και όχι απλώς και μόνο οι δυνάμεις. Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο του πολέμου, τόσο μεγαλύτερη είναι η σημασία των παραγόντων του χρόνου, του χώρου και των δυνάμεων. Η διατήρηση της ελευθερίας ενεργείας για την επίτευξη ενός στόχου και ο περιορισμός, αντίστοιχα, της ελευθερίας ενεργείας του εχθρού, απαιτεί την αξιολόγηση των φιλίων και εχθρικών δυνάμεων, του χώρου στον οποίο ενεργούν, καθώς και του χρόνου που είναι απαραίτητος για την επίτευξη του σκοπού.

Ο χώρος: Ο παράγοντας του χώρου είναι σύνθετος και περιλαμβάνει πολλά στοιχεία, το έδαφος, τη θάλασσα, τον εναέριο χώρο που επηρεάζουν τη χρησιμοποίηση και την αποτελεσματικότητα των χερσαίων, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων.¹¹⁴ Η γεωγραφία φαίνεται εκ πρώτης όψεως να ευνοεί την Τουρκία, δεδομένου ότι ο ελληνικός χώρος συνιστά μία γεωγραφική 'ανορθογραφία'. Πέραν όμως του ότι δεν υφίσταται γεωγραφικός ντετερμινισμός, η γεωγραφία δεν προσφέρει μόνο πλεονεκτήματα στη μία πλευρά και μειονεκτήματα στην άλλη.¹¹⁵ Σε σχέση με την Τουρκία, το θέατρο επιχειρήσεων διαιρείται σε τρεις περιοχές επιχειρήσεων: της Κύπρου, του Αιγαίου και του Έβρου.¹¹⁶

Η Κύπρος, το τρίτο μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου, βρίσκεται πολύ εγγύτερα της Τουρκίας σε σχέση με την Ελλάδα, απέχοντας 70 χλμ από τις πλησιέστερες τουρκικές ακτές και 400 χλμ από τη Ρόδο. Επομένως η τουρκική αεροπορία είχε το

¹¹² Για μια σχετικά πρόσφατη διαπραγμάτευση Steven Morewood, 'Failure of a Mission: Anthony Eden's Balkans Odyssey to save Greece, 12 February – 7 April 1941', *Global War Studies*, Vol. 10, No 1, (June 2013), 6-75.

¹¹³ Lawrence Freedman, *The Official History of the Falklands Campaign, Vol. 1: The Origins of the Falklands War*, (London: Routledge, 2005), 2.

¹¹⁴ Milan Vego, *Operational Warfare*, (Newport: Naval Warfare College, 2000), 33.

¹¹⁵ Για τη γεωγραφία Ελλάδας και Τουρκίας, βλ. τη συζήτηση στο Γκαρτζονίκας, 'Η Εθνική Ισχύς και το Πρώτο Πλήγμα από τον Μεταξά στον Κονδύλη', 68-71.

¹¹⁶ Οι περιοχές αυτές επιχειρήσεων αναφέρονται λανθασμένα σε διάφορα κείμενα ως θέατρα επιχειρήσεων. Θέατρο επιχειρήσεων ορίζεται μόνον όταν υπάρχει ένας διακλαδικός διοικητής και διοικεί δυνάμεις και των τριών κλάδων. Η σημερινή δομή διοικήσεως και ελέγχου των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων δεν ανταποκρίνεται στη γεωμετρία του θεάτρου επιχειρήσεων.

πλεονέκτημα της μικρότερης απόστασης, διότι από την Κυρήνεια το Incirlik απέχει 270 χλμ, η Αττάλεια 280 χλμ και το Ικόνιο 300 χλμ. Από την Κυρήνεια το αεροδρόμιο της Ρόδου απέχει 470 χλμ,, του Καστελλίου 740 χλμ και της Σούδας 870 χλμ. Το λιμάνι της Κυρήνειας απέχει από τη Μερσίνα 200 χλμ, την Αλεξανδρέττα 290 χλμ και τη Ρόδο 450 χλμ.¹¹⁷ Όταν αναφερόμαστε σε αποστάσεις για την αεροπορία, και για να θέσουμε το ζήτημα σε μία συγκριτική προοπτική, να έχουμε υπόψη μας ότι η αεροπορία της Αργεντινής διεξήγαγε το 1982 τον πόλεμο για τα Falklands, επιχειρώντας από τέσσερα αεροδρόμια τα οποία απείχαν πάνω από 700 χλμ από τα νησιά.¹¹⁸ Δηλαδή οι Αργεντινοί υπερασπίστηκαν τα Falklands, παρά το γεγονός ότι ήταν πιο μακριά για εκείνους απ' ότι η Κύπρος από την Ελλάδα. Βεβαίως, για να αντισταθμίσει το μειονέκτημα, η Ελλάδα μπορούσε να προβεί σε τρεις ενέργειες. Πρώτον, να προμηθευθεί αεροσκάφη εναερίου ανεφοδιασμού, εφόσον το πρόβλημα είχε επισημανθεί από το 1964. Δεύτερον, να κατασκευάσει αεροδρόμια στην Κύπρο με την αναγκαία υποδομή, ώστε να επιχειρούν μαχητικά αεροσκάφη. Η αεροπορία της Αργεντινής, παρά την εκπληκτική της επίδοση, επικρίθηκε έντονα από όλους τους στρατηγικούς αναλυτές, επειδή κατά τον ένα μήνα που μεσολάβησε από την εισβολή στα Falklands μέχρι την έναρξη των επιχειρήσεων, δεν επεξέτεινε τον υπάρχοντα αεροδιάδρομο στο Port Stanley ώστε να μπορεί να δέχεται και υπερηχητικά μαχητικά.¹¹⁹ Τρίτον, εφόσον τα προηγούμενα δύο δεν πραγματοποιήθηκαν μέχρι το θέρος του 1974, η ελληνική αεροπορία μπορούσε να χρησιμοποιήσει το αεροδρόμιο της Ρόδου. Δεν το έπραξε, παρότι η θέση του βρίσκεται κατά σχεδόν 300 χλμ περίπου εγγύτερα προς την Κύπρο από το αεροδρόμιο του Καστελλίου, διότι η ελληνική πλευρά δεν είχε τη θέληση να επινοήσει τρόπους για να αντιμετωπίσει την κατάσταση.¹²⁰

Εκτός όμως από την εγγύτητα προς την Τουρκία, η Κύπρος ως χώρος διέθετε και το περαιτέρω μειονέκτημα για την ελληνική πλευρά, ότι και πριν την απόβαση υπήρχαν στο έδαφός της μικρότεροι ή μεγαλύτεροι θύλακες, που ελέγχονταν ήδη από το 1964 από την Τουρκία. Οι θύλακες επηρέασαν τις χειρσαίες επιχειρήσεις με τρεις τρόπους: Πρώτον, εξέτρεψαν δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς για την εξάλειψή τους. Δεύτερον, η ύπαρξή τους κατέστησε ευχερέστερη και ασφαλέστερη τη δημιουργία αεροπρογεφυρωμάτων από τους Τούρκους. Τρίτον, ο θύλακας της Αγύρτας, που εκτεινόταν από τη Λευκωσία μέχρι το ζωτικό έδαφος των διαβάσεων του Πενταδακτύλου, ήταν τόσο κοντά στην θάλασσα ώστε η συνένωσή του με το

¹¹⁷ Όλες οι αποστάσεις είναι υπολογισμένες από το Google Maps.

¹¹⁸ Pedraja 'The Argentine Air Force versus Britain', 242 και James Corum, 'Argentine Airpower in the Falklands War: An Operational View', *Air & Space Power Journal*, Vol. 16, No. 3, (Fall 2002), 63.

¹¹⁹ Lawrence Freedman, 'Air Power and the Falklands, 1982' στο John Andreas Olsen (ed.), *A History of Air Warfare*, (Dulles: Potomac Press, 2010), 160, Corum, 'Argentine Airpower', 73, Anthony Cordesman and Abraham Wagner, *The Lessons of Modern War, Volume III: The Afghan and Falklands Conflicts*. (Boulder: Westview Press, 1990), 313 και Jeffrey Ethell and Alfred Price, *Air War South Atlantic* (London: Book Club Associates, 1983), 28.

¹²⁰ Μήτσαϊνας, *Ελληνικά Φτερά στην Κύπρο*, 272.

προγεφύρωμα αποδείχθηκε εύκολη και κρίσιμης σημασίας. Το ότι οι εφεδρείες της Εθνικής Φρουράς δεν στράφηκαν εναντίον του προγεφυρώματος αλλά εναντίον αυτού του θύλακα, αποδείχθηκε μοιραίο σφάλμα.¹²¹

Το Αιγαίο ως θαλάσσιος χώρος είναι αρχιπέλαγος που για έναν επιτιθέμενο προσφέρει πολλές επιλογές για κατάληψη νησιών. Από την άλλη όμως, για έναν αμυνόμενο ο χώρος διαθέτει πολυάριθμους διαύλους, στενά και χώρους αποκρύψεως για να προβάλει αποτελεσματική άμυνα. Στην περιοχή της Θράκης δε, η ύπαρξη του ποταμού Έβρου παρέχει στην ελληνική πλευρά ένα σοβαρό κώλυμα όπου μπορεί να αντιτάξει σθεναρή άμυνα. Για την Τουρκία η ανατολική Θράκη αποτελεί μόλις το 3% της συνολικής της έκτασης κι επομένως ο χώρος αυτός δεν της επιτρέπει να αναπτύξει μεγάλο αριθμό δυνάμεων και να εκμεταλλευθεί την αριθμητική της υπεροχή. Επιπρόσθετα, η ανατολική Θράκη διαχωρίζεται με τα Στενά του Ελλησπόντου από τον τουρκικό κορμό και επομένως είναι ευάλωτη σε επίθεση από δυσμάς προς ανατολάς και με μικρό βάθος.

Οι Δυνάμεις: Η Τουρκία, λόγω του μεγέθους της διέθετε από τον δέκατο ένατο αιώνα μέχρι σήμερα αριθμητικά υπέρτερες ένοπλες δυνάμεις. Ίσως το 1974 να ήταν ο ευνοϊκότερος για την Ελλάδα συσχετισμός, αν εξαιρέσουμε την περίοδο 1919-21. Τα επίσημα στοιχεία που έχουν δημοσιευθεί για τη σύγκριση των δυνάμεων το 1974, είναι εκείνα που παρουσίασαν οι αρχηγοί των κλάδων στη σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στις 12 Αυγούστου 1974 στο γραφείο του Προέδρου της Δημοκρατίας για την εκτίμηση της στρατιωτικής κατάστασης.¹²²

Όσα παρουσίασαν οι αρχηγοί την ημέρα εκείνη συνιστούν το ναδίρ όχι μόνο της στρατηγικής αξιολόγησης, αλλά και του στρατιωτικού επαγγελματισμού και της υπευθυνότητας. Για να το θέσουμε απλά, χρησιμοποιώντας μία αγγλοσαξονική έκφραση, οι αρχηγοί ισχυρίστηκαν ότι ο στρατός δεν μπορούσε να 'πυροβολήσει στην ευθεία' (shoot straight). Με τέτοιες εισηγήσεις η θέση οποιασδήποτε κυβέρνησης θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη. Η αντικατάσταση της στρατιωτικής ηγεσίας, όχι ίσως όλης, ήταν ένα από τα μέτρα που όφειλε να λάβει η κυβέρνηση ήδη από τις 2 Αυγούστου, μετά την απάντηση που έδωσε για τις ενέργειες στις οποίες προέβη με την έναρξη της τουρκικής εισβολής. Σαφώς δεν ήταν κάτι εύκολο, η συνέχιση όμως της ίδιας κατάστασης ήταν ακόμη χειρότερη και φυσικά δεν θα αποτελούσε κάτι μοναδικό στην ιστορία των πολιτικοστρατιωτικών σχέσεων των νεότερων χρόνων.¹²³ Για παράδειγμα, οι Clemenceau, Lloyd George και Truman αντικατέστησαν εν καιρώ

¹²¹ Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου*, 245, 254 και Μπήτος, *Από την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Αττίλες*, 242.

¹²² Πρακτικό Συσκέψεως με Θέμα την Εξέταση της Καταστάσεως των Ενόπλων Δυνάμεων, 12 Αυγούστου 1974, στο *Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Τόμος 8.*, 69-75.

¹²³ Βλ. και την ανάλυση του στρατηγού Σιαπκαρά στο Ανδρέας Σιαπκαράς, 'Η Ελευθερία της Κύπρου: Στρατηγική και Πολιτική από το 1950 μέχρι Σήμερα', *Περιοδικό Αντί*, Τεύχος 50, (24 Ιουλίου 1976), 14-20. Ο Αβέρωφ έστειλε επιστολή φιλοφρονήσεως στον Μπονάνο, με την οποία τον συνέχαιρε για την 'ωραία και αρίστη αποχαιρετιστήριο ημερήσια διαταγή του', στον κύριο στρατιωτικό υπεύθυνο της απώλειας 36% του εδάφους της Κύπρου. Οι αρχηγοί της αεροπορίας και του ναυτικού αποστρατεύθηκαν στις αρχές του 1975.

πολέμου τις αντίστοιχες στρατιωτικές ηγεσίες. Οι αρχηγοί παρέθεσαν αριθμητικά στοιχεία για τα κύρια οπλικά συστήματα και στο τέλος, ανεξάρτητα αν αυτό προέκυπτε από τα στοιχεία καθαυτά, κατέληγαν ότι η συνολική αναλογία δυνάμεων ήταν 3 προς 1 υπέρ της Τουρκίας. Ίσως πίστευαν ότι η αναλογία 3 προς 1 είναι κατά κάποιον τρόπο 'μαγική', διότι αφενός θα την είχαν κάπου ακούσει και όσοι δεν ήταν ειδήμονες περί τα στρατιωτικά, αφετέρου δε τους επέτρεπε να προτείνουν να μη γίνει οποιαδήποτε ενέργεια. Όπως έχει ήδη αναλυθεί και όπως το έθεσε ο Clausewitz, 'η αριθμητική υπεροχή είναι μόνο ένας από τους παράγοντες της νίκης' και 'το να θεωρούμε την αριθμητική υπεροχή ως απαραίτητη προϋπόθεση της νίκης, αποτελεί πλήρη παρανόηση των επιχειρημάτων μας'.¹²⁴

Ως προς τις αεροπορικές δυνάμεις υπήρχε σχετική ισοδυναμία, με την Τουρκία να υπερτερεί ίσως σε απόλυτο αριθμό αεροσκαφών. Ο αντιπτέραρχος Παπανικολάου έδωσε τον αριθμό των 290 μαχητικών για την Ελλάδα, ενώ για την Τουρκία 520 μαχητικά, αριθμός που είναι εκτός πραγματικότητας. Ο αριθμός των τουρκικών αεροσκαφών δεν είναι εύκολο να προσδιορισθεί επακριβώς, σε καμία όμως περίπτωση δεν έφθανε τα 520.¹²⁵ Η Τουρκία πράγματι υπερείχε μόνο σε μεταφορικά αεροσκάφη, ενώ η Ελλάδα διέθετε προβάδισμα σε κρίσιμους τομείς όπως η αεράμυνα, χάρη στο αντιαεροπορικό σύστημα Hawk, η επιβιωσιμότητα, χάρη στην ύπαρξη καταφυγίων αεροσκαφών (shelters) και, βεβαίως, τα μαχητικά-βομβαρδιστικά αεροσκάφη F-4E Phantom. Τα 22 F-4E προσέδιδαν στην Ελλάδα ένα σημαντικό πλεονέκτημα το οποίο, όμως, η ελληνική ηγεσία δεν θέλησε να αξιοποιήσει. Οι όποιες δικαιολογίες περί μη ετοιμοπολέμου, ελλιπούς εκπαίδευσης ή μη αξιολόγησης, κρίνονται ως ανυπόστατες και δεν αντέχουν σε σοβαρή κριτική, αφότου οι χειριστές είχαν συμπληρώσει 80 ώρες πτήσης στον συγκεκριμένο τύπο και στους δύο ρόλους στις ΗΠΑ.¹²⁶ Σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, όπως είναι ο πόλεμος, δεν ισχύουν οι διαδικασίες ειρήνης. Ο αντισμήναρχος Giora Romm ανέλαβε διοικητής μοίρας αεροσκαφών A-4 Skyhawk στις 5 Οκτωβρίου 1973. Την επόμενη ημέρα ξέσπασε ο Πόλεμος του Yom Kippur, κατά τον οποίο ο Romm πέταξε σε πολεμική αποστολή, όπως και σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, χωρίς να γνωρίζει καν το συγκεκριμένο τύπο αεροσκάφους.¹²⁷

¹²⁴ Clausewitz, *On War*, 194 και 197.

¹²⁵ Το Ινστιτούτο Διεθνών Στρατηγικών Μελετών του Λονδίνου αναφέρει 290 μαχητικά αεροσκάφη για την Τουρκία, *The Military Balance 1974-75*, Chapter Two, *The Alliances and Europe*, Vol 74, No. 1, (London: The International Institute for Strategic Studies, 1974), 26. Ο Σέργης, ο οποίος έχει μια ισορροπημένη ανάλυση του αεροπορικού δυναμικού, αναφέρει 246 μαχητικά για την Τουρκία, στο Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου*, 249-53, χωρίς να αναφέρει πηγή. Ο αριθμός 520 είναι άγνωστο από πού προέκυψε, αν ληφθεί υπόψη ότι η ισραηλινή αεροπορία, η ισχυρότερη της περιοχής, διέθετε στον πόλεμο του 1973 μόνο 360 μαχητικά, όπως αναφέρεται στο Trevor Dupuy, *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974*, (New York: Harper and Row, 1978), 606.

¹²⁶ Για την αεροπορία και τα F-4E, βλ. Κουρής, *Ελλάδα-Τουρκία, Ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 116-38, Μήτσαϊνας, *Ελληνικά Φτερά στην Κύπρο*, 395-424 και Παναγιώτης Μπαλές, *Παρακαταθήκες Αετών*, (Αθήνα: Ινφογνώμων, 2012), 244-82.

¹²⁷ Shlomo Aloni, *Israeli A-4 Skyhawk Units in Combat*, (Oxford: Osprey, 2009), 37-8.

Ως προς τις ναυτικές δυνάμεις, η Ελλάδα μάλλον υπερείχε, με τα τέσσερα νέα υποβρύχια S-110 και τις τέσσερις νέες γαλλικές πυραυλακάτους τύπου Combattante, ενώ οι δύο χώρες διέθεταν ίσο αριθμό αντιτορπιλικών. Η Τουρκία υπερείχε σε αποβατικά πλοία, μολονότι η Ελλάδα διέθετε περισσότερα αρματαγωγά και οχηματαγωγά. Τα υποβρύχια των Τούρκων ήταν περισσότερα, αλλά όλα παλαιού τύπου. Παρά ταύτα, ο αντιναύαρχος Αραπάκης κατέληγε ότι 'η συνολική αναλογία διαμορφώνεται εις 3 προς 1 υπέρ της Τουρκίας κατά μέσον όρον'.¹²⁸ Αν και ο Παύλος Κουντουριώτης το 1912 έκανε τους υπολογισμούς του Αραπάκη, τότε να νησιά του Αιγαίου θα ήταν ακόμη τουρκικά.

Όσον αφορά στο στρατό ξηράς, η Τουρκία διέθετε όντως τριπλάσιες δυνάμεις, εκείνες, όμως, που μπορούσε να αναπτύξει στην ανατολική Θράκη ήταν συγκεκριμένες και της προσέδιδαν ελαφρά υπεροχή μόνο. Ακόμη και ο αρχηγός Στρατού θεωρούσε ότι ο αμυντικός αγώνας θα ήταν επιτυχής, ενώ υφίσταντο επιπλέον και δυνατότητες επιθετικών ενεργειών.¹²⁹

Ο Χρόνος: Είναι, ίσως, ο πλέον αποφασιστικός των επιχειρησιακών παραγόντων. Την αξία του περιέγραψε ο Μέγας Ναπολέων, λέγοντας στους στρατηγούς του 'ζητείστε μου οτιδήποτε, εκτός από χρόνο'. Η αδιάλειπτη ροή του χρόνου επιδρά σε όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές σε μία σύγκρουση· χρόνος δε που χάνεται, δεν μπορεί να ανακτηθεί. Η Ελλάδα, με την εσφαλμένη στρατηγική αξιολόγηση ότι η Τουρκία δεν θα επενέβαινε στην Κύπρο, παρά τις πολυάριθμες σχετικές προειδοποιήσεις, υπέστη αιφνιδιασμό σε όλα τα επίπεδα, με αποτέλεσμα να εισέλθει στη σύγκρουση στερημένη από το χρόνο προπαρασκευής. Η στρατιωτική ηγεσία, ακόμη και μετά την έναρξη της εισβολής αδυνατούσε να κατανοήσει τι συνέβαινε και να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες. Και χωρίς το χρόνο προπαρασκευής, μία ελληνική αεροπορική και ναυτική επέμβαση στην Κύπρο μέσα στο τριήμερο από 20 μέχρι 22 Ιουλίου, θα μπορούσε να επιφέρει αποφασιστικό αποτέλεσμα, καθώς οι Τούρκοι προσπαθούσαν να σταθεροποιήσουν το προγεφύρωμά τους. Είχε ορθώς εκτιμηθεί ότι η πλέον κατάλληλη στιγμή για προσβολή του τουρκικού στόλου, ήταν όταν εκτελούσε την αποβατική ενέργεια.

Τον χρόνο που διέρρευσε μεταξύ της εκχειρίας στις 23 Ιουλίου και της έναρξης της επιχείρησης του Αττίλα II στις 14 Αυγούστου, η Τουρκία τον εκμεταλλεύθηκε ενισχύοντας τις δυνάμεις της με δεύτερη μεραρχία και διευρύνοντας παράλληλα το προγεφύρωμα. Δηλαδή με το πρόσχημα των συνομιλιών της Γενεύης, χρησιμοποίησε τη διπλωματία ώστε να συνεχίσει τον πόλεμο. Τουναντίον, η Ελλάδα επιδίωξε την περίοδο εκείνη να διεξαγάγει τον πόλεμο μόνο με διπλωματικά μέσα. Όφειλε αφενός μεν να αντιταχθεί σε κάθε ενέργεια διεύρυνσης του προγεφυρώματος, αφετέρου δε, να ενισχύσει τις δυνάμεις στην Κύπρο με την αποστολή μίας μεραρχίας, καθότι ο χρόνος των είκοσι δύο ημερών επαρκούσε προς τούτο. Ο χρόνος πλέον διέρρευε εις βάρος της ελληνικής πλευράς. Η αποστολή μεραρχίας εμφανίζεται, προσχηματικά

¹²⁸ Πρακτικό Συσκέψεως, 12 Αυγ. 1974, στο Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Τόμος 8., 72-3.

¹²⁹ Στο ίδιο, 71.

μάλλον, σε διάφορα σημεία των συσκέψεων μεταξύ 2 και 12 Αυγούστου και διατάσσεται εκ νέου στις 14 Αυγούστου η συγκρότησή της, οπότε ήταν πλέον αργά για ενισχύσεις.¹³⁰ Μπορεί η ενίσχυση κατά το διάστημα μεταξύ 14 και 16 Αυγούστου να ήταν ανέφικτη πλέον, η επέμβαση όμως της αεροπορίας και του ναυτικού, θα μπορούσε να εξαναγκάσει τους Τούρκους να πληρώσουν υψηλό τίμημα. Ο αρχηγός του ναυτικού και πάλι, ανέφερε πως τα ελληνικά υποβρύχια μπορεί να συναντούσαν τουρκικά υποβρύχια και επομένως δεν έπρεπε να αποσταλούν. Προφανώς εννοούσε πως τα οπλικά συστήματα τα χρησιμοποιούμε μόνο αν δεν υπάρχει αντίπαλος. Ο δε αρχηγός της αεροπορίας θεώρησε τη χρονική διάρκεια των 5 έως 10 λεπτών των αεροσκαφών επάνω από τους στόχους ως πολύ μικρή, τη στιγμή που οι Αργεντινοί διεξήγαγαν πόλεμο στα Falklands επί 45 ημέρες με χρόνο υπεράνω στόχων μικρότερο των 10 λεπτών.¹³¹ Τελικά, σε διάστημα 28 ημερών οι Τούρκοι ενεργούσαν στην Κύπρο και η Ελλάδα δεν προέβη σε οποιαδήποτε ουσιαστική ενέργεια για να τους εμποδίσει.

Οι Τρόποι

Οι τρόποι αναφέρονται στις μεθόδους με τις οποίες εφαρμόζεται η στρατιωτική ισχύς, πώς δηλαδή οι στρατιωτικές δυνάμεις διεξάγουν την εκστρατεία και τις επιχειρήσεις. Ένα σχέδιο εκστρατείας για την επίτευξη των σκοπών πολέμου στην Κύπρο, όφειλε να περιλάβει τέσσερις γραμμές επιχειρήσεων: θαλάσσια απαγόρευση, αεροπορική υπεροχή, χερσαίες επιχειρήσεις και πληροφοριακές επιχειρήσεις ενώ το επιχειρησιακό κέντρο βάρους θα ήταν η τουρκική αποβατική δύναμη. Οι δύο τελευταίες γραμμές επιχειρήσεων δεν κρίνεται σκόπιμο να αναλυθούν εδώ.

Υπάρχουν διάφοροι βαθμοί ελέγχου της θάλασσας. Η θαλάσσια απαγόρευση (sea denial) μπορεί να περιγραφεί ως μερική ή πλήρης παρεμπόδιση του εχθρού να χρησιμοποιήσει μία θαλάσσια περιοχή για στρατιωτικούς ή εμπορικούς σκοπούς. Διαφέρει από τον θαλάσσιο έλεγχο (sea control), ο οποίος αναφέρεται στην κατάσταση κατά την οποία κάποια πλευρά διαθέτει ελευθερία ενεργείας να χρησιμοποιήσει μία θαλάσσια περιοχή για δικούς της σκοπούς, επί συγκεκριμένο χρόνο. Συνεπώς, η θαλάσσια απαγόρευση δεν είναι ταυτόσημη με τον θαλάσσιο έλεγχο, αλλά μία υποδεέστερη κατηγορία ελέγχου. Κλασικά μέσα επίτευξης θαλάσσιας απαγόρευσης είναι η ναρκοθέτηση ή η χρησιμοποίηση υποβρυχίων. Σε επιχειρήσεις σε παράκτιες περιοχές, συστήματα πυροβολικού μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν εναντίον ναυτικών μονάδων επιφανείας.¹³² Τα ελληνικά υποβρύχια, επομένως, ήταν ιδανικά για την εκτέλεση μίας τέτοιας αποστολής στην περιοχή των βορείων ακτών της Κύπρου. Και για όσους διερωτώνται για το τι μπορούν να καταφέρουν δύο υποβρύχια, ένα παράδειγμα από τον πόλεμο των Falklands είναι

¹³⁰ Για τις συζητήσεις περί συγκρότησης και αποστολής μεραρχίας και τα κενά που παρουσιάζονται στα πρακτικά των συσκέψεων, βλ. Σάββας Βλάσσης, *Η Έκθεση του ΓΕΕΦ για το 1974. Τα Γεγονότα Κάτω Από Νέο Πρίσμα*, (Αθήνα: Δούρειος Ίππος, 2010), 154-59.

¹³¹ Corum, 'Argentine Airpower in the Falklands War', 66, Pedraja 'The Argentine Air Force versus Britain', 253 και Freedman, 'Air Power and the Falklands', 161.

¹³² Milan Vego, *Maritime Strategy and Sea Denial: Theory and Practice*, (London: Routledge, 2018), 18-9.

ίσως διδακτικό. Στις 2 Μαΐου 1982, ένα βρετανικό υποβρύχιο τορπίλισε και βύθισε το καταδρομικό *General Belgrano*, προκαλώντας το θάνατο 323 Αργεντινών. Το περιστατικό αυτό οδήγησε την ηγεσία του ναυτικού να ανακαλέσει όλα τα πλοία του εντός των χωρικών υδάτων της Αργεντινής και ουσιαστικά να μη συμμετάσχει στην περαιτέρω εξέλιξη του πολέμου.¹³³

Ο έλεγχος του αέρα είναι το θεμέλιο όλων των αεροπορικών επιχειρήσεων, καθώς εξασφαλίζει ελευθερία ενεργείας στον αέρα και την ελευθερία ελιγμού στο θαλάσσιο και το χερσαίο περιβάλλον. Υπάρχει διαβάθμιση ελέγχου και του αέρα, εκτός από τη θάλασσα, όπως η αεροπορική κυριαρχία, η αεροπορική υπεροχή και η ευνοϊκή αεροπορική κατάσταση (*favorable air situation*), προσωρινές καταστάσεις οι οποίες περιλαμβάνουν συγκεκριμένη περιοχή. Η ελληνική αεροπορία, σχεδόν ισοδύναμη της τουρκικής τότε, ήταν σε θέση να εξασφαλίσει κατ' ελάχιστον, ευνοϊκή αεροπορική κατάσταση, πρωτίστως για το χρόνο προσβολής της αποβατικής δύναμης. Πάντως, χερσαίες και θαλάσσιες επιχειρήσεις μπορούν να διεξαχθούν χωρίς τον εκ των προτέρων έλεγχο του αέρα. Οι Βρετανοί νίκησαν στον πόλεμο των Falklands, χωρίς να έχουν εξασφαλίσει τον έλεγχο του αέρα καθόλη τη διάρκειά του.¹³⁴

Το Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων προέβλεπε ήδη από το 1968 την αποστολή αεροπορικών και ναυτικών ενισχύσεων στην Κύπρο. Εκείνο που απουσίαζε, όμως, ήταν ένα σχέδιο εκστρατείας που να ενοποιεί τις ενέργειες των κλάδων, καθώς οι ενισχύσεις προβλέπονταν ως ξεχωριστές μονάδες με εφάπαξ αποστολή. Η διακλαδικότητα ήταν μεν σε πολύ πρώιμο στάδιο, εν τούτοις απαιτούνταν οι ενισχύσεις να είναι ενταγμένες σε ένα σχέδιο για εκτέλεση επιχειρήσεων με συγκεκριμένους αντικειμενικούς σκοπούς.

Δεν υπάρχει βεβαίως ομοφωνία μεταξύ των ερευνητών ότι η Ελλάδα είχε τις στρατιωτικές δυνατότητες επέμβασης στην Κύπρο.¹³⁵ Όσοι πιστεύουν ότι η Ελλάδα δεν είχε στρατιωτικές δυνατότητες, στηρίζονται κατά κύριο λόγο στις αναφορές των αρχηγών των κλάδων στη σύσκεψη της 12^{ης} Αυγούστου μεταξύ του πρωθυπουργού και της στρατιωτικής ηγεσίας, στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί. Το να

¹³³ Ian Speller, *Delayed Reaction: UK Maritime Expeditionary Capabilities and the Lessons of the Falklands Conflict*, *Defense & Security Analysis*, Vol. 18, No. 4, (2002), 367 και Pedraja 'The Argentine Air Force versus Britain', 245-46.

¹³⁴ Freedman, 'Air Power and the Falklands', 161.

¹³⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, 'Η Ελλάδα και η Τουρκική Εισβολή, Ιούλιος-Αύγουστος 1974: Στρατιωτικές και Στρατηγικές Όψεις', στο Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010 Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, Τόμ.2 1970-1979. Η Δεκαετία της Κυπριακής Τραγωδίας*, (Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2012), 117-25 και του ίδιου, 'Αδυναμίες της Ελληνικής Ανάλυσης': στο Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974*, 337-51. Βλ. επίσης 'Η Αλήθεια και ο Πλαστός Φάκελος: 20 Στρατηγικοί Καταθέτουν Ότι Ήταν Αδύνατη η Αποστολή Στρατευμάτων στην Κύπρο', *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 6 Οκτωβρίου 1988, που είναι η επιστολή 20 πρώην αρχηγών κλάδων και ανωτάτων αξιωματικών για την ενίσχυση της Κύπρου στον δεύτερο Αττίλα καθώς και Περικλής Οικονόμου, 'Η ...Ντροπή και η Αλήθεια: Η Δυνατότητα Ενισχύσεως της Κύπρου Κατά τα Τραγικά Γεγονότα του 1974', *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 16 Οκτωβρίου 1988. Αυτές οι επιστολές όμως εντάχθηκαν στις σκοπιμότητες της κομματικής αντιπαράθεσης της εποχής, στη συζήτηση για τον Φάκελο της Κύπρου στη Βουλή.

χαρακτηρίζουμε τις ενέργειες των αεροσκαφών και των υποβρυχίων εναντίον της αποβατικής δύναμης ως 'καταδρομικές' ενέργειες, ισοδυναμεί με το να φανταζόμαστε τον πόλεμο ως μια σύγκρουση δύο φαλάγγων. Οι ενέργειες των αεροσκαφών ή των υποβρυχίων μπορεί να επιφέρουν στρατηγικά αποτελέσματα, όπως η βύθιση του πλοίου *General Belgrano* από το βρετανικό υποβρύχιο που προαναφέρθηκε. Ένα άλλο ενδεικτικό παράδειγμα 'καταδρομικής' ενέργειας από τον ίδιο πόλεμο, αποτελεί η βρετανική επιχείρηση *Black Buck*. Ένα βομβαρδιστικό *Vulcan* απογειώθηκε από το νησί της Αναλήψεως, διάνυσε τα 6.400 χλμ (και άλλα τόσα στην επιστροφή) μέχρι τα *Falklands* με 18 ανεφοδιασμούς στον αέρα από 11 αεροσκάφη *Victor*, για να βομβαρδίσει τον αεροδιάδρομο στο *Port Stanley*. Το στρατηγικό αποτέλεσμα που επέφερε ήταν δυσανάλογο της φυσικής καταστροφής που κατάφερε στον αεροδιάδρομο. Ο βομβαρδισμός κατέδειξε στην αεροπορία της Αργεντινής ότι οι Βρετανοί είχαν τη δυνατότητα να προσβάλουν στόχους στην ηπειρωτική χώρα. Την επόμενη ημέρα η μοίρα με τα αναχαιτιστικά *Mirage III*, μεταστάθμευσε από τον νότο πολύ βορειότερα για να αντιμετωπίσει την απειλή και δεν έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις που ακολούθησαν. Επίσης, ο χερσαίος διοικητής των νησιών πείσθηκε από τον βομβαρδισμό ότι η απόβαση θα πραγματοποιούνταν στο *Port Stanley* και αναδιάταξε αναλόγως τις δυνάμεις του.¹³⁶

Άλλες δύο αιτιάσεις που διατυπώνονται είναι ότι, πρώτον, υπέβασκε κίνδυνος πραξικοπήματος και, δεύτερον, η επιστράτευση ήταν μία μεγάλη αποτυχία. Χωρίς να υποτιμούμε τα ζητήματα αυτά, όσον αφορά στον κίνδυνο πραξικοπήματος μπορούμε να αναφέρουμε ότι οι 'ηρακλείς' του καθεστώτος Ιωαννίδη δεν ήταν περισσότεροι από είκοσι, αριθμός που μπορεί να έφτανε τους εκατό, σε ένα ευρύτερο δίκτυο ανά την Ελλάδα. Η σύλληψή τους δεν θα άφηνε κανένα περιθώριο εκδήλωσης πραξικοπήματος. Επιπρόσθετα, ποιος στρατιωτικός μπορούσε να αναλάβει να κυβερνήσει τη χώρα μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και εν μέσω γενικής επιστράτευσης; Όσον αφορά δε στην επιστράτευση, έχει λαιδορηθεί περισσότερο από όσο θα έπρεπε. Ασφαλώς δεν ήταν η πιο επιτυχημένη από όσες έχει διεξαγάγει το ελληνικό κράτος, με την αποκατάσταση όμως της νομιμότητας, ο στρατός μπορούσε να λειτουργήσει παρά τα προβλήματα.

Εύζευξη Σκοπών-Μέσων-Τρόπων

Έφόσον ο πόλεμος δεν είναι πράξη τυφλού πάθους αλλά κυριαρχείται από τον πολιτικό σκοπό, η αξία του σκοπού καθορίζει το μέτρο των θυσιών που πρέπει να γίνουν, τόσο ως προς το μέγεθος, όσο και ως προς τη διάρκειά τους. Από τη στιγμή που η κατανάλωση των δυνάμεων γίνεται τόσο μεγάλη, που δεν ανταποκρίνεται πλέον στην αξία του πολιτικού σκοπού, θα πρέπει να εγκαταλειφθεί αυτός ο σκοπός και να ακολουθήσει η ειρήνη'.¹³⁷

¹³⁶ Alfred Price, *Sky Warriors Classic Air Battles*, (London: Cassell, 1998), 138-48 και Pedraja 'The Argentine Air Force versus Britain', 249.

¹³⁷ Clausewitz, *On War*, 92.

Στην ελληνική στρατηγική του 1974 έχουμε πλήρη αντιστροφή του σχήματος του Clausewitz, ότι δηλαδή η αξία του πολιτικού σκοπού καθορίζει το μέγεθος των μέσων που απαιτούνται: η ελληνική ηγεσία αποφάσισε να μην προβεί σε πόλεμο, ξεκινώντας από τα μέσα που διέθετε, τα οποία θεώρησε ανεπαρκή, ανεξάρτητα του πολιτικού σκοπού.

Ρίσκο

*‘Η τόλμη στον πόλεμο έχει ιδιαίτερα προνόμια. Ανατρέπει και υπερβάλλει τους υπολογισμούς του χώρου, του χρόνου και του αριθμού των δυνάμεων, οποτεδήποτε δε αποδεικνύεται ανώτερη, προσπορίζεται κέρδη από την αδυναμία του αντιπάλου. Με άλλα λόγια, αποτελεί ουσιαστική δημιουργική δύναμη’.*¹³⁸

Κάθε πόλεμος έχει ρίσκο και διέπεται από την ‘ομίχλη’, την αβεβαιότητα δηλαδή, το χάος και την ‘τριβή’, που σχετίζεται με την απρόβλεπτη εξέλιξη. Ο παράγοντας του ρίσκου διέπεται από μία παράδοξη λογική: όσο μεγαλύτερο είναι το ρίσκο, τόσο λιγότερο πιθανό φαίνεται να είναι και τόσο λιγότερο επικίνδυνο καθίσταται στην πραγματικότητα. Δηλαδή όσο μεγαλύτερο είναι το ρίσκο, τόσο μικραίνει ο κίνδυνος.¹³⁹ Και τούτο έχει συμβεί σε πολλές περιπτώσεις στην ιστορία, όπως στην απόβαση της Νορμανδίας, στο στοίχημα 5.000 προς 1 του MacArthur με την απόβαση στην Inchon, ή στην ισραηλινή επίθεση εναντίον της Αιγύπτου το 1967.

Είναι το ρίσκο που ήθελε να αποφύγει η ελληνική πλευρά, όπως προκύπτει από όλες τις αποφάσεις της στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας, χωρίς να δηλώνεται ρητά. Όλη η επιχειρηματολογία περί αναλογίας 3 προς 1 και της μεγάλης απόστασης, εκφράζει την επιθυμία αποφυγής οποιουδήποτε κινδύνου και την επιδίωξη μιας βεβαιότητας ως προς το αποτέλεσμα, που πολύ σπάνια διαθέτουν οι εμπόλεμοι. Η Βρετανία διακινδύνευσε ολόκληρο το στόλο της ώστε να ανακαταλάβει τα Falklands, διανύοντας απόσταση 13.000 χλμ έως τον Νότιο Ατλαντικό. Το ότι νίκησε είναι εκ των υστέρων σοφία, διότι η σύγκρουση κρίθηκε τελικά από μία κλωστή.¹⁴⁰ Απώλεσε δε στην προσπάθειά της αυτή 253 άνδρες, 2 αντιτορπιλικά, 2 φρεγάτες, 2 αποβατικά, 2 εμπορικά, 10 αεροσκάφη Harrier και 24 ελικόπτερα. Οι Αργεντινοί, χωρίς να έχουν ούτε καν πρόβατα στα νησιά, απώλεσαν 650 άνδρες, 1 υποβρύχιο, 1 καταδρομικό, 75 αεροσκάφη και 25 ελικόπτερα.¹⁴¹ Η Ελλάδα αντίθετα, απέφυγε να διακινδυνεύσει οτιδήποτε για ένα σημαντικό κομμάτι του Ελληνισμού.

¹³⁸ Στο ίδιο, 190.

¹³⁹ Handel, ‘Intelligence and the Problem of Strategic Surprise’ στο Betts, *Paradoxes of Strategic Intelligence*, 16. Για το παράδοξο του πολέμου και τη στρατηγική ανάλυση βλ. την εκπληκτική ανάλυση στο Edward Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, (Cambridge: Belknap Press, 2003), 3-87.

¹⁴⁰ G.M. Dillon, *The Falklands, Politics and War*. (London: Macmillan, 1989), 233 και Admiral Sandy Woodward and Patrick Robinson, *One Hundred Days: The Memoirs of the Falklands Battle Group Commander*, (London: Harper Collins, 2012), xvii.

¹⁴¹ Lawrence Freedman, *The Official History of the Falklands Campaign, Vol.II: War and Diplomacy*, (London: Routledge, 2005), 674-76 και Martin Middlebrook, *The Argentine Fight for the Falklands*, (Barnsley: Pen & Sword Books, 2009), 381.

Προτεραιότητες

Μια στρατηγική πρέπει να θέτει προτεραιότητες. Η προτεραιότητα για την Ελλάδα με την έναρξη της τουρκικής εισβολής, όφειλε να είναι η άμυνα της Κύπρου. Το επιχείρημα ότι δεν αμυνόμαστε στην Κύπρο επειδή θα αδυνατίσει η κυρία μας προσπάθεια που είναι το Αιγαίο και ο Έβρος, στερείται βάσεως. Η υπεράσπιση της Κύπρου ανήκει στα συμφέροντα επιβιώσεως της χώρας, επειδή πρόκειται για την επιβίωση ενός μεγάλου τμήματος του ελληνισμού και με τεράστια στρατηγική αξία. Η στάση της Τουρκίας θα ήταν διαφορετική σήμερα στο Αιγαίο και την ανατολική Μεσόγειο, αν η Ελλάδα είχε υπερασπισθεί την Κύπρο. Το ότι η Κύπρος ήταν άλλο κράτος, είναι επιχείρημα εκ του πονηρού. Αν είναι διαφορετικό κράτος τότε γιατί η Ελλάδα έκανε πραξικόπημα σε άλλο κράτος, απλώς επειδή διέθετε την εξειδίκευση και σκέφθηκε να την εξάγει; Οι στρατιωτικές δυνατότητες των δύο χωρών ήταν τότε σχεδόν ισοδύναμες. Αν για την Ελλάδα ο χώρος από τον Έβρο μέχρι την Κύπρο ήταν εκτεταμένος, το ίδιο ίσχυε και για την Τουρκία, παρότι πολύ μεγαλύτερη χώρα. Το ότι διέθετε 3 Στρατιές, άρα 3 προς 1 όπως έλεγε ο Μπονάνος,¹⁴² δεν σημαίνει ότι μπορούσε να τις μεταφέρει όλες στη Θράκη, που δεν χωρούσαν, και να αφήσει αχύλακτα τα σύνορα με τη Σοβιετική Ένωση και τους άλλους γείτονές της. Στο Αιγαίο δεν διέθετε ναυτική και αεροπορική υπεροχή τέτοια, που να της επιτρέψει να επιχειρήσει αποβατικές ενέργειες εναντίον των νησιών. Εξάλλου, ο αντιστράτηγος Γαλατσάνος ανέφερε 'οι βασικές νήσοι δύνανται να αποκρούσουν αποτελεσματικώς αποβατικήν τουρκικήν ενέργειαν'.¹⁴³

Θεωρία νίκης

Στη σύσκεψη της 13^{ης} Αυγούστου οι αρχηγοί πρότειναν, για την περίπτωση επίθεσης, 'υποχωρητική κίνηση με διατήρηση επαφής'.¹⁴⁴ Ο δε υπουργός Εθνικής Άμυνας, Ευάγγελος Αβέρωφ, ανέφερε στον πρωθυπουργό την επόμενη ημέρα, με την εκδήλωση της τουρκικής επίθεσης, ότι οποιοδήποτε εγχείρημα 'δεν θα έσωζε ούτε την τιμή των όπλων και δεν εδικαιούμεθα υπό αυτές τας συνθήκας να θυσιάσωμεν μαχητάς'.¹⁴⁵ Άρα η ελληνική πλευρά όχι μόνο στερούνταν μιας θεωρίας νίκης αλλά δεν παρουσίασε ούτε μια αξιοπρεπή θεωρία ήττας παρά μια ταπεινωτική θεωρία ήττας. Για λόγους σύγκρισης, να επισημάνουμε τη γνωστή ιστορία από την εκκένωση των βρετανικών στρατευμάτων από την Κρήτη το 1941. Το βρετανικό ναυτικό είχε 1.828 νεκρούς και χιλιάδες τραυματίες ενώ βυθίσθηκαν 3 καταδρομικά, 6 αντιτορπιλικά, και 15 εμπορικά. Όταν οι επιτελείς του ζήτησαν από τον ναύαρχο Andrew Cunningham να διακόψει την εκκένωση, εκείνος έδωσε την ιστορική

¹⁴² Πρακτικό Συσκέψεως, 12 Αυγ. 1974, στο ίδιο., 71.

¹⁴³ Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ, Φ. 24/1/6/1, Αναφορά Αρχηγού Στρατού προς Υπουργόν Εθνικής Άμυνας, 14 Αυγ. 1974.

¹⁴⁴ Πρακτικό Συσκέψεως, 13 Αυγ. 1974, στο Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Τόμος 8., 85.

¹⁴⁵ Πρακτικό Συσκέψεως, 14 Αυγ. 1974, στο ίδιο, 86.

απάντηση: 'ένα πλοίο χρειάζεται τρία χρόνια για να ναυπηγηθεί, η παράδοση όμως ενός ναυτικού θέλει τρεις αιώνες για να εδραιωθεί. Η εκκένωση θα συνεχισθεί'.¹⁴⁶

Συμπεράσματα

'Δεν υπάρχουν άλυτα στρατιωτικά προβλήματα, εφόσον κάποιος είναι διατεθειμένος να πληρώσει το κόστος'¹⁴⁷

Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε στη ρήση του στρατηγού Erfurth, πως αν κάποιος είναι διατεθειμένος να πληρώσει υψηλό τίμημα, τότε το κόστος στην πραγματικότητα μειώνεται. Κάτι τέτοιο όμως δεν έκανε η Ελλάδα το 1974 και η μισή σχεδόν Κύπρος περιήλθε στην τουρκική κατοχή. Η Ελλάδα δεν εκπόνησε κάποια στρατηγική για την προσάρτηση της Κύπρου, ούτε όμως και στη συνέχεια είχε κάποια στρατηγική για το χειρισμό του ζητήματος. Αρχικά έστρεψε όλες τις προσπάθειές της στο διπλωματικό τομέα, με το επιχείρημα ότι η Κύπρος της ανήκε δικαιοματικά επειδή κατοικούνταν από Έλληνες. Παρά τη δημόσια ρητορική, εκείνο που μπορούσε να υποστηρίξει και στρατιωτικά ήταν ένωση με ανταλλάγματα, ενώ από κάποιο σημείο και μετά ούτε κάτι τέτοιο ήταν εφικτό. Αν και το σύνθημα της Ένωσης κυριάρχησε για περίπου είκοσι χρόνια, η Ελλάδα δίσταζε ή ήταν απρόθυμη να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο, παρότι ήταν μία από τις τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις. Ο δισταγμός και η απροθυμία διαφαίνονται το 1964, το 1967 και το 1974, μολονότι σε διαφορετικό βαθμό, με ανόμοιες κάθε φορά συνθήκες και με κυβερνήσεις όλων των πολιτικών αποχρώσεων. Ιδιαίτερα το 1974, εκείνο που πρωτίστως έλλειψε ήταν η αποφασιστική θέληση για να υπερασπισθεί η Ελλάδα την Κύπρο. Ο πόλεμος είναι σύγκρουση δύο θελήσεων και η ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία δεν είχε τη θέληση να πολεμήσει για την Κύπρο. Η υπεράσπιση όμως της Κύπρου δεν είναι κάποια φιλανθρωπική πράξη με την χριστιανική έννοια αλλά υποχρέωση της χώρας.

Η στρατηγική αξιολόγηση παραμένει και σήμερα ζητούμενο διότι δεν βελτιώθηκε αυτόματα επειδή άλλαξε το καθεστώς σε δημοκρατικό. Από τα τέσσερα στοιχεία της στρατηγικής αξιολόγησης να τονίσουμε εδώ εκείνο του στρατηγικού συντονισμού. Η Ελλάδα το 1974 δεν διέθετε κάποιο θεσμικό όργανο χάραξης στρατηγικής και το δυσάρεστο είναι ότι δεν απέκτησε τέτοιο όργανο μέχρι σήμερα. Όπως έχει επισημανθεί, το ΚΥΣΕΑ εκτός του ότι είναι δύσκαμπτο επί πλέον στερείται υποστηρικτικών μηχανισμών ώστε να μπορεί να λειτουργεί αποτελεσματικά. Συνέρχεται δε σχεδόν αποκλειστικά για να επιλέγει τους αρχηγούς των επιτελείων και να λαμβάνει αποφάσεις για εξοπλιστικά προγράμματα. Τις τελευταίες δεκαετίες έχει προταθεί από ακαδημαϊκούς, διπλωμάτες και στρατιωτικούς η σύσταση και στην

¹⁴⁶ Michael Simpson, *A Life of Admiral of the Fleet Andrew Cunningham: A Twentieth-century Naval Leader*, (London: Frank Cass, 2004), 75 και Winston Churchill, *The Second World War Vol. III, The Grand Alliance*, (New York: Houghton Mifflin, 1950), 265.

¹⁴⁷ Waldemar Erfurth, *Surprise* (Harrisburg: Military Service Publishing Company, 1943), 6-7.

χώρα μας υπό τον πρωθυπουργό Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, το οποίο θα διαθέτει ένα πλέγμα υφισταμένων επιτροπών και ομάδων εργασίας και θα συντονίζει τη χάραξη και εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής¹⁴⁸. Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας έχουν συστήσει οι περισσότερες χώρες του κόσμου από τις ΗΠΑ μέχρι τη Σιέρα Λεόνε¹⁴⁹. Και είναι πράγματι παράδοξο να αφιερώνεται τόσος χρόνος στη δημόσια συζήτηση για τα τακτικού επιπέδου θέματα ενώ για το ανώτατο επίπεδο δυσανάλογα μικρότερος χρόνος και χώρος. Βεβαίως ένα Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας δεν είναι πανάκεια. Τα κατάλληλα όμως θεσμικά όργανα παραμένουν απαραίτητα ώστε να παρέχουν το βήμα, το σημείο επαφής και διαλόγου. Όπως το έθεσε ο Βρετανός ιστορικός Brian Bond, “οι τριβές μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών ενώ εμφανίζονται ως αποτέλεσμα σύγκρουσης ισχυρών και αδιάλλακτων προσωπικοτήτων, στην πραγματικότητα οφείλονται στην έλλειψη των κατάλληλων θεσμικών μηχανισμών για τη συζήτηση και διαμόρφωση της στρατηγικής¹⁵⁰”

Είναι τραγωδία ότι την Ελλάδα κυβερνούσε το 1974 ο Ιωαννίδης, ένας άνθρωπος χωρίς καμία επίγνωση του περιβάλλοντος, που ζούσε με τις ιδεοληψίες του. Οι αρχηγοί των κλάδων αποδείχθηκε ότι δεν ήταν οι στρατιωτικοί σύμβουλοι της κυβέρνησης αλλά οι υπηρέτες του καθεστώτος που είχαν ονομαστική μόνο εξουσία. Όταν κλήθηκαν να παίξουν τον πραγματικό ρόλο που αντιστοιχούσε στη θέση τους, τρόμαξαν από το βάρος των ευθυνών και οι συμβουλές που έδωσαν στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, αποτελούν μνημείο ανευθυνότητας, ανικανότητας και παραπλάνησης, που είναι μάλλον χωρίς προηγούμενο στην ελληνική στρατιωτική ιστορία, ίσως και πέρα από τα ελληνικά σύνορα. Κάθε κυβέρνηση με τέτοιες στρατιωτικές συμβουλές θα βρισκονταν σε εξαιρετικά δύσκολη θέση. Η πολιτική όμως κυβέρνηση όφειλε να αντικαταστήσει τη στρατιωτική ηγεσία που είχε ανεχθεί ή συνεργήσει στο πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, παρά τις έκτακτες περιστάσεις.

Οι πολιτικοί έχουν το δικαίωμα και την υποχρέωση να επεμβαίνουν στα στρατιωτικά ζητήματα. Με μία τέτοια αντίληψη θα συμφωνούσαν ασμένως πολιτικοί όπως ο Bismarck, ο Clemenceau, ο Lloyd George και ο Βενιζέλος¹⁵¹. Επιπρόσθετα, η

¹⁴⁸ Μεταξύ των άλλων Θάνος Ντόκος, “Η Εξισορρόπηση της Τουρκικής Απειλής: Η Στρατιωτική Διάσταση” στο Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης και Παναγιώτης Τσάκωνας, *Ελλάδα και Τουρκία: Μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης), 1999, 219, Θάνος Ντόκος και Παναγιώτης Τσάκωνας, *Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας: Οικοδομώντας το Ελληνικό Μοντέλο στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση), 2005, αναλυτικά 332-80, Αλέξανδρος Μαλλιάρης, “Επείγουσα Ανάγκη το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας”, *Αμυνα και Διπλωματία*, Φεβρουάριος 2015 και Άγγελος Αθανασόπουλος, ‘Εθνικό Συμβούλιο και Στρατηγική’, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 24 Μαρ. 2018.

¹⁴⁹ Susanna Bearne, *National Security Decision-Making Structures and Security Sector Reform*, (Santa Monica: RAND Corporation), 2005 και Andrew Dorman and Joyce Kaufman, *Providing for National Security: A Comparative Analysis*, (Stanford: Stanford University Press), 2014.

¹⁵⁰ Όπως αναφέρεται στο Brian Bond, “Soldiers and Statesmen: British Civil-Military Relations in 1917”, *Military Affairs*, Vol. 32, No. 2 (October 1968), 62.

¹⁵¹ Stig Forster, ‘The Prussian Triangle of Leadership in the Face of a People's War: A Reassessment of the Conflict between Bismarck and Moltke’ στο Stig Forster and Jorg Nagler, *On the Road to Total War The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871*, (Cambridge: Cambridge University Press),

πολιτική ηγεσία δεν είναι υποχρεωμένη να ακολουθεί τις συμβουλές της στρατιωτικής ηγεσίας. Ο πρόεδρος Franklin Roosevelt για παράδειγμα, σε 22 περιπτώσεις έλαβε κρίσιμες αποφάσεις που ήταν αντίθετες με τις εισηγήσεις της στρατιωτικής ηγεσίας.¹⁵² Ωστόσο η επέμβαση των πολιτικών δημιουργεί δύο επιφυλάξεις. Πρώτον η επέμβαση δεν σημαίνει ότι οι πολιτικοί αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Δεύτερον, η πολιτική επέμβαση δεν μπορεί να χρησιμοποιείται ως δικαιολογία, όπως πολλάκις συνέβη στη χώρα μας και στη διάρκεια της μεταπολίτευσης. Ειδικά μετά το 2011, διάφορες κυβερνήσεις προέβησαν σε κομματικές επιλογές στην ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων και με τις συχνές εναλλαγές προσώπων, επέδειξαν πλήρη περιφρόνηση σε αρχές και κανόνες. Τέτοιες επεμβάσεις, βάλλοντας ευθέως εναντίον του επαγγελματισμού, υπονομεύουν εν τέλει τον ίδιο τον πολιτικό έλεγχο των ενόπλων δυνάμεων τον οποίον υποτίθεται ότι επιδιώκουν να επιβάλουν.

Η πολιτική ηγεσία έδωσε στη δημοσιότητα σχετικά ενωρίς τα πρακτικά των συσκέψεων του θέρους του 1974, για να ξεγυμνώσει τη στρατιωτική ηγεσία αλλά και το δικτατορικό καθεστώς για την έλλειψη στρατιωτικής προπαρασκευής. Παρά ταύτα, η τότε κυβέρνηση αλλά και οι επόμενες που ακολούθησαν, δεν προχώρησαν στη δίωξη των υπευθύνων της κυπριακής τραγωδίας μολονότι όλη η μεταπολίτευση στηρίχθηκε στην καταδίκη της δικτατορίας. Αυτό πολλαπλασίασε τις θεωρίες συνωμοσίας που κυκλοφορούν μέχρι σήμερα και εξασφάλισε την ατιμωρησία των ενόχων. Κάθε χώρα όμως για να προχωρήσει οφείλει να λύνει τους λογαριασμούς της με το παρελθόν. Η Αργεντινή, έξι μήνες μετά τον πόλεμο, προέβη στη σύσταση της επιτροπής Rattenbach, η οποία σε ένα χρόνο υπέβαλε ένα πόρισμα 17 τόμων και επέρριψε ευθύνες σε όλη την ηγεσία του δικτατορικού καθεστώτος και τους ανώτατους αξιωματικούς που συμμετείχαν, για την ήττα στον πόλεμο των Falklands. Οι υπαίτιοι δικάστηκαν, καταδικάστηκαν και εξέτισαν τις ποινές τους στη φυλακή.¹⁵³ Εδώ ορισμένοι από τους υπευθύνους, εξέδωσαν τα απομνημονεύματά τους για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους και να επιρρίψουν τις ευθύνες σε άλλους.

Ο ελληνικός στρατός από το 1821 και μετά, ποτέ δεν αντιμετώπισε κάποιον αριθμητικά κατώτερο αντίπαλο. Όποτε νίκησε, η νίκη δεν οφείλονταν στην αριθμητική του υπεροχή και όσες φορές ηττήθηκε, η ήττα του δεν οφείλονταν στην αριθμητική του κατωτερότητα. Εν πολλοίς το 1974 η αναλογία δυνάμεων ήταν μάλλον ευνοϊκή, η ελληνική όμως στρατηγική αξιολόγηση κατέληγε σε αριθμητική

1997, 115-40, David Newhall, *Clemenceau: A Life at War*, (New York: Edwin Mellen Press), 1991, Cohen, *Supreme Command*, 52-94, David Woodward, *Lloyd George and the Generals*, (London: Frank Cass), 2004, Andrew Suttie, *Rewriting the First World War. Lloyd George, Politics and Strategy*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 2005 και Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελευθέριος Βενιζέλος: 12 Μελετήματα*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα), 1999, 79-92.

¹⁵² Kent Greenfield, *American Strategy in World War II: A Reconsideration*, (Malbar: Krieger, 1982), 80-3.

¹⁵³ José Manuel Ugarte, 'Commissions of Inquiry into National Security and Defense Affairs in the Southern Cone: The Cases of Argentina and Chile', στο Stuart Farson και Mark Phythian, *Commissions of Inquiry and National Security: Comparative Approaches*, (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2011), 250-66.

υπεροχή των Τούρκων, Το περίφημο δε γεωγραφικό πλεονέκτημα είναι μόνο ένας παράγοντας στην αντιπαράθεση. Η Ελλάδα από το 1964 μέχρι το 1974 δεν έλαβε κάποιο ιδιαίτερο μέτρο για να αντισταθμίσει αυτό το μειονέκτημα. Ούτε όμως και από το 1974 και μετά έχει κάνει σημαντική πρόοδο να αυξήσει την επιχειρησιακή της εμβέλεια, αν και έχουμε συμφέροντα στην ανατολική Μεσόγειο και η δημόσια ορθορική είναι αρκετά φιλόδοξη. Γεωγραφικό μειονέκτημα υπάρχει και με το Καστελλόριζο ή και με τη Ρόδο αλλά μέχρι σήμερα διακηρύσσουμε ότι θα τα υπερασπισθούμε. Όσον αφορά δε στην ετοιμότητα του στρατού, ισχύει η κυνική ρήση του Donald Rumsfeld, 'στον πόλεμο πηγαίνεις με τον στρατό που έχεις και όχι με τον στρατό που θα ήθελες σε έναν μελλοντικό χρόνο'.¹⁵⁴ Η επιχειρησιακή ετοιμότητα κάθε στρατού είναι εκ των ουκ άνευ, συνήθως όμως δεν επιλέγει κάποιος να αρχίσει ο πόλεμος τη στιγμή που βρίσκεται στον ύψιστο βαθμό ετοιμότητας.

Κλείνοντας, να αναφερθούμε σε μια τάση που υπάρχει στη δημόσια συζήτηση και εμφανίζεται όχι μόνο σε μαρτυρίες συμμετασχόντων στις επιχειρήσεις στην Κύπρο, αλλά και σε διάφορα άλλα κείμενα, μερικές φορές μάλιστα και επίσημα.¹⁵⁵ Πρόκειται για την τάση που συνοψίζεται στην έκφραση 'η επίδοση των Τούρκων στις επιχειρήσεις ήταν πολύ κακή, εμείς είμαστε πολύ καλύτεροι, χάσαμε όμως επειδή δεν μας άφησαν, μας πρόδωσαν και ούτω καθεξής'. Μια τέτοια θεώρηση είναι μάλλον επικίνδυνη. Ο πόλεμος, μας είπε ο Clausewitz, είναι μια μονομαχία. Και η επιτυχία στον πόλεμο μετράται σε σχέση με τον αντίπαλο, επομένως δεν υπάρχουν χαρακτηριστικά ποιότητας, ιδιότητες όπως καλός ή κακός παρά μόνον ανώτερος ή κατώτερος.¹⁵⁶ Και το 1974 στην Κύπρο χάσαμε επειδή αποδειχθήκαμε κατώτεροι των Τούρκων.

Ο αντιστράτηγος ε.α. [Παναγιώτης Γκαρτζονίκας](#) έχει διοικήσει σε όλα τα επίπεδα από τη διμοιρία μέχρι τη μεραρχία, ενώ διετέλεσε διοικητής της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας και της 88 Στρατιωτικής Διοικήσεως Λήμνου. Επιπλέον, έχει υπηρετήσει στο NATO και έλαβε μέρος σε αποστολές στην Παλαιστίνη και στο Αφγανιστάν. Από ακαδημαϊκής πλευράς, απέκτησε δυο μεταπτυχιακούς τίτλους από το Monterey της California, στις Στρατηγικές Σπουδές (MA) και στην Αμυντική Ανάλυση (MSc). Είναι συνεργάτης της Σχολής Εθνικής Άμυνας και ταυτόχρονα υποψήφιος διδάκτωρ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Επιπλέον είναι ιδρυτής και πρόεδρος της *Advanced Battlefield Studies – GREECE*.

¹⁵⁴ Eric Schmitt, 'Iraq-Bound Troops Confront Rumsfeld Over Lack of Armor', *The New York Times*, Dec. 8, 2004.

¹⁵⁵ Όπως η έκθεση του ΓΕΕΦ στο Βλάσσης, *Η Έκθεση του ΓΕΕΦ για το 1974*.

¹⁵⁶ Matthew Cavanaugh, 'The Questions of War: Mobilizing the Arsenal of Ideas', *Modern War Institute*, January 16, 2016.